

autism voice
CUVINTE CARE DOBOARĂ ZIDURI

ВІД ДІАГНОЗУ ДО ВТРУЧАННЯ ПРИ АУТИЗМІ

Посібник для батьків

Концепції – Втручання – Робочі протоколи – АВА – Одужання

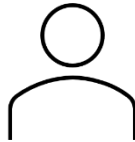
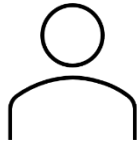
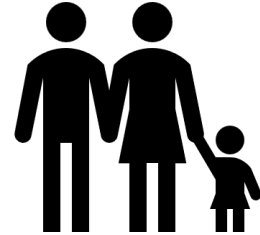
Псих. Юлія Букур, ВСВА

Псих. Лаура Чобану, ВСВА

Псих. Ралука Ангел, ВСВА

Для кого цей посібник?

- Цей посібник адресовано батькам, опікунам або сім'ям, які піклуються про дитину, якій:

Вже поставлений діагноз	Починає на стадії встановлення діагнозу
-------------------------	---

Питання, на які ви дізнаєтеся відповіді:

- Що таке аутизм?
- Що робити, якщо мене хвилює розвиток моєї дитини?
- Отримання діагнозу - як спеціалісти дізнаються, що у моєї дитини аутизм?
- Як я можу допомогти своїй дитині – які види втручання існують?
- Що таке АВА-терапія і як вона допомагає моїй дитині?
- Що робить АВА-терапію ефективною?
- Як я можу допомогти своїй дитині вчитися?
- Як мені моделювати проблемну поведінку моєї дитини?
- Які цілі потрібно досягти в процесі одужання моєї дитини?
- Як обираються програми в рамках персоналізованого плану втручання?
- Як і що саме я працюю зі своєю дитиною? – приклади робочих протоколів.

ЗМІСТ

- 1. Розлад аутистичного спектра та прикладний аналіз поведінки**
  - 1.2. Що таке розлад аутистичного спектра?**
    - a. Міфи та правда про розлад аутистичного спектра**
    - b. Визначення та особливості**
    - c. Поширеність**
    - d. Етіологія**
    - e. Симптоми РАС**
    - f. Від діагнозу до втручання**
  - 1.3. Що таке прикладний аналіз поведінки (АВА)?**
    - a. Визначення та мета АВА в контексті розладу аутистичного спектра**
    - b. Втручання АВА в контексті розладу аутистичного спектра**
- 2. Участь родини в процесі одужання**
- 3. Основні принципи прикладного аналізу поведінки (АВА)**
  - 3.1. Підкріплення (винагорода)**
  - 3.2. Методи зменшення проблемної поведінки**
    - a. Вимирання**
    - b. Покарання**
- 4. Техніки навчання, специфічні для прикладного аналізу поведінки**
  - 5.1. Дискретне пробне навчання (DTT)**
  - 5.2. Випадкове навчання**
- 5. Розуміння та управління проблемною поведінкою**
- 6. Організація розпорядку дня – важливість рутин**
- 7. Розвиток особистої автономії**
- 8. Втручання та вибір робочих цілей - програми в АВА**
  - 9.1. Базові навички для початкового рівня**
  - 9.2. Базові навички для середнього рівня**
  - 9.3. Базові навички для просунутого рівня**
- 10. ДОДАТКИ**

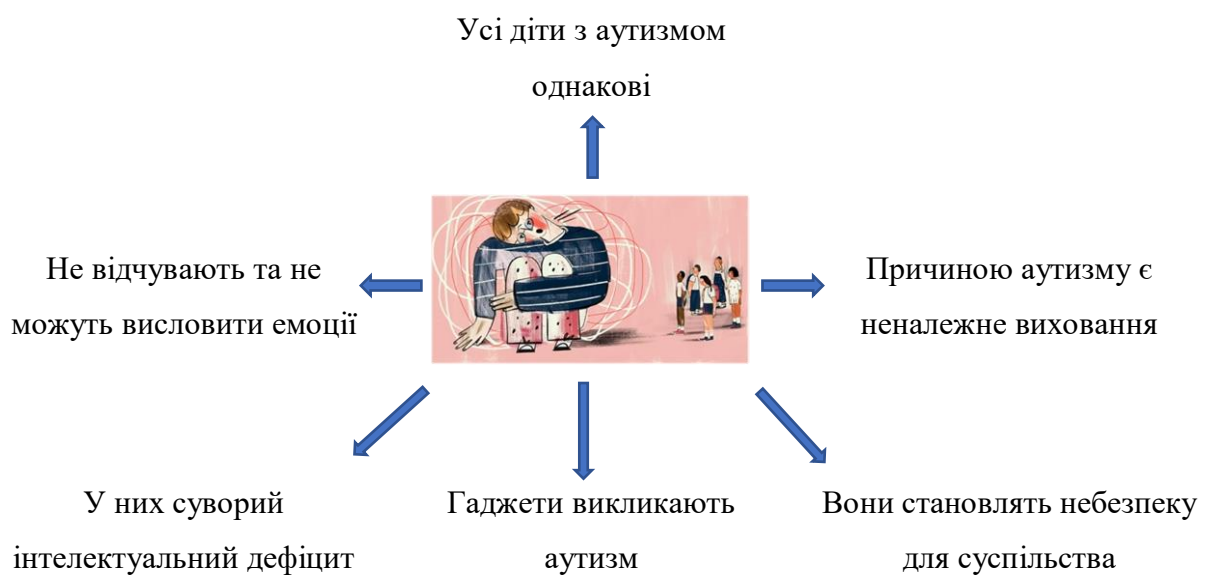
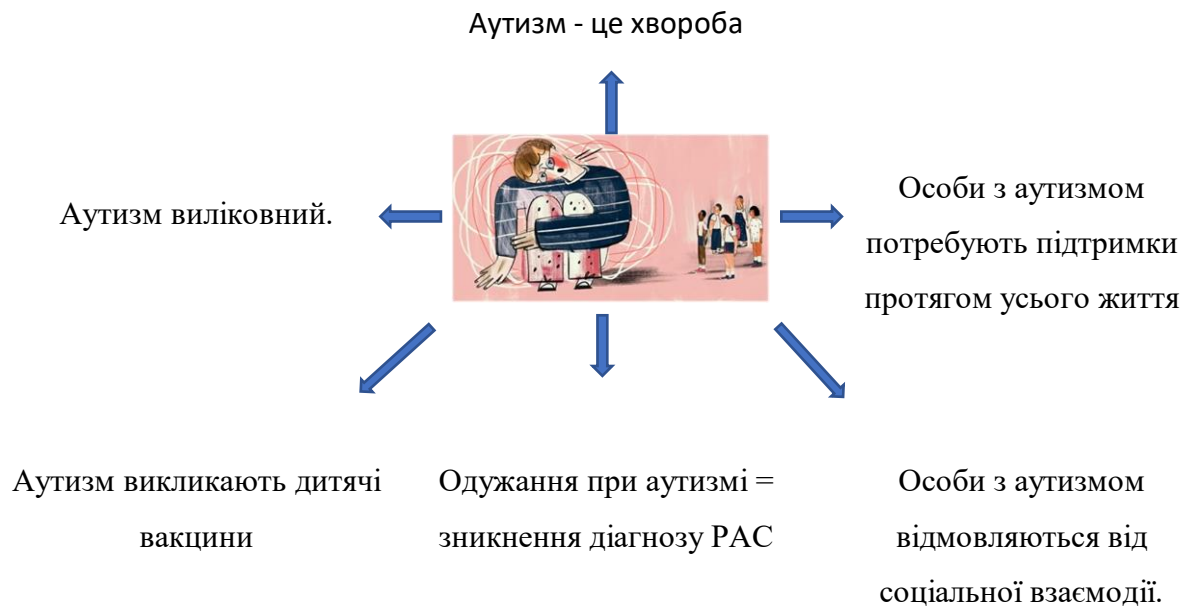
1. РОЗЛАД АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА ТА ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ ПОВЕДІНКИ

1.1. Що таке розлад аутистичного спектра?

а. Міфи та правда про розлад аутистичного спектра

⇒ Міфи...

⇒ Правда...

Емма

Міріам

Тудор

Марія

- Незважаючи на те, що їм важко це робити, особи з аутизмом можуть відчувати та виражати емоції.
- Ступені порушення та особливості осіб з РАС надзвичайно різноманітні.
- Причини аутизму наразі невідомі, але вчені вважають, що аутизм спричинений поєднанням певних генетичних факторів і специфічних факторів навколишнього середовища.
- Хоча деякі особи з аутизмом можуть мати розлади поведінки, більшість з них можуть інтегруватися в суспільство, не становлячи для нього небезпеки.
- Віртуального аутизму не існує. У DSM існує РАС, яке наразі включає всі типи аутизму, і віртуальний аутизм ніколи не був у списку.
- Аутизм — це розлад нейророзвитку, який впливає на розвиток і нормальне функціонування головного мозку в областях, які відповідають за функцію спілкування, соціальну взаємодію та когнітивне функціонування.

- Від аутизму можна одужати. Оскільки це не хвороба, а лише розлад, ми не можемо говорити про лікування.
- Згідно з численними науковими дослідженнями, вакцини не викликають аутизм.
- Одужання = досягнення потенціалу розвитку дитини + функціональна адаптація на рівні суспільства; деякі специфічні риси будуть існувати завжди.
- Хоча труднощі з соціальною взаємодією є частиною клінічної картини РАС, особи з РАС можуть розвивати функціональні та міцні стосунки з іншими.

в. Визначення та особливості

Аутизм є центральним розладом у спектрі нейропсихіатричних розладів і розладів розвитку, відомих як розлади аутистичного спектра або первазивні розлади розвитку.

Термін «спектр» відображає спектр труднощів і особливостей розладів аутистичного типу:

- Труднощі в соціальній взаємодії та спілкуванні
- Відсутність зорового контакту
- Труднощі усного спілкування
- Труднощі з розпізнаванням своїх та чужих емоцій
- Труднощі з вираженням емоцій
- Обмежений і повторюваний поведінковий репертуар
- Наявність повторюваних рухів тіла – помаху руками, обертання, підстрибування, біг вперед-назад тощо)
- Повторювані рухи з предметами – обертання коліс, закриття/відкриття дверей/шухляд тощо.
- Наявність стереотипів – вирівнювання предметів, торкання предметів у певному порядку тощо.
- Обмежені сфери інтересів
- Постійна потреба в рутині та опір змінам – перевага одному і тому самому розпорядку дня, меню, однаково одягу тощо.

с. Поширеність

- **Приблизно 1 із 45 дітям** наразі встановлено діагноз: розлад аутистичного спектра (РАС) у США, у той час як **1 із 160 дітям встановлено такий діагноз у всьому світі (National Health Statistics, 2015, США);**

- Розлад аутистичного спектра зустрічається в усіх расових, етнічних і соціально-економічних групах;
- Розлади аутистичного спектра зустрічаються **приблизно в 4 рази частіше у хлопчиків, ніж у дівчаток**;

d. Етіологія

- Незважаючи на те, що поширеність розладів аутистичного спектра дуже висока, **конкретні причини ще не виявлені**. Ускладнює дослідження в цьому відношенні той факт, що симптоми розладів аутистичного спектра відрізняються від однієї людини до іншої;
- Зараз відомо, що причиною аутизму є **поєднання ряду генетичних факторів і певних екологічних та інших факторів ризику**;

e. Симптоми РАС

Можливі ознаки аутизму в будь-якому віці:

- Дитина **уникає зорового контакту та соціальної взаємодії** (здається, що не чує, не звертає уваги, не хоче відповідати або не розуміє вимог батьків і вважає за краще бути на самоті);
- **Має повторювані, обмежені заняття**: її більше цікавлять ящики, колеса автомобіля або вирівнювання предметів, ніж гра з іграшками у функціональний та різноманітний спосіб;
- Можуть існувати **інтенсивні реакції** на певні звуки, текстури, смаки, запахи, світло;
- Можуть виникати **повторювані моторні прояви**, такі як помаху руками, ходьба навшпінках;
- **Дитина не розмовляє або має велику затримку в розвитку мови та спілкування**: не вказує на предмети; коли він чогось хоче, веде батьків за руку, не спілкуючись словесно; говорить лише декілька слів і не завжди зі змістом; відчуває труднощі у словесному наслідуванні того, що чує навколо чи на прохання дорослого;
- При наявності навичок вербальної мови **може виникнути ехолалія**: дитина повторює слова або речення з мультфільмів, реклами тощо;
- Є численні моменти **істерики та протесту**. Дитина плаче, коли її просять виконати просте завдання або засмучується змінами в розпорядку дня або в середовищі, в якому вона розвивається;
- Виникають труднощі в розумінні емоцій оточуючих;

- Не намагається залучити до своєї діяльності інших людей;
- Відсутня невербальна комунікація;
- Не імітує міміку чи жести;
- Іноді ніби не чує, коли з нею хтось розмовляє;
- Не реагує на певні тони голосу;
- Виявляє огиду до змін і жорсткість;
- Має розлади харчування або сну;
- Не виявляє потреби в прихильності;
- Іноді виявляють невиправданий страх;
- Іноді аутоагресивна або агресивна з оточуючими;
- Іноді здається нечутливою до болю;
- Перестала використовувати певні слова, які використовувала раніше;
- Дитина не реагує на прохання дорослого і ніби не чує і не розуміє, про що її просять;
- Її гра відзначається стереотипністю характеру (завжди однаково використовує предмети чи іграшки, наприклад: закриває/відкриває їх, стукає предметами в певних місцях, крутить ними тощо);
- Дитина не використовує предмети за звичайним призначенням (збовтує, наповнює та спустошує пляшки тощо);

Можливі ознаки аутизму у маленьких дітей віком від 6 до 24 місяців:

- **6 місяців** – відсутність соціальної усмішки або проявів радості, спрямованих на дорослих.
- **6 місяців** – обмежений або відсутній зоровий контакт.
- **9 місяців** – відсутність вокалізацій, усмішок чи інших невербальних проявів, спрямованих на батьків.
- **12 місяців** – наявність ехолалії, тобто наполегливого повторення складів як словесної стереотипії.
- **12 місяців** – дитина не реагує на ім'я, коли його кличуть, не дивиться в ту сторону.
- **16 місяців** – відсутність слів.
- **24 місяці** – не вживає слів зі значенням, відсутність речень або асоціацій двох слів зі значенням (наприклад, мама – дідусь).

f. Від діагнозу до втручання

КРОКИ ДЛЯ ОТРИМАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ДІАГНОЗУ:

Крок 1: СКРИНІНГ

Крок 2: ПСИХІАТРИЧНА ОЦІНКА

ПСИХІАТРИЧНИЙ ДІАГНОЗ

Крок 3: ПСИХОЛОГІЧНА ОЦІНКА

ЗВІТ - НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Крок 1: Скринінг

Скринінгова анкета, затверджена ЩЕ з 2014 року наказом МОЗ, дозволяє виявити перші симптоми розладу аутистичного спектра, щоб направити батьків до спеціаліста.

Цей скринінг складається з 9 запитань, проводиться безкоштовно сімейним лікарем, займає від 5 до 10 хвилин і може допомогти батькам дуже рано зрозуміти, чи може у дитини розвинути така затримка, чи вона вже є. Якщо отримано більше 10 балів, що свідчить про те, що можна говорити про РАС, сімейний лікар направляє дитину далі до психіатра.

Скринінг рекомендовано проводити сімейним лікарем для дітей віком 1-3 років при обов'язкових оглядах в 12, 16, 18, 24 і 36 місяців.

Національна програма раннього виявлення розладів аутистичного спектра та Споріднені розлади

До уваги сімейного лікаря:

Ці запитання оцінюють здатність дитини до взаємодії та стосунків, невербальної комунікації та емоційного резонансу.

Запитання до батьків:	Так	Ні	Іноді
Ваша дитина дивиться вам в очі, коли ви з нею розмовляєте?	0	2	1
Вам іноді здавалося, що її слух ненормальний?	2	0	1
Вашій дитині важко їсти?/ Здається що у неї відсутній апетит?	2	0	1
Простягає руки, щоб обійняти її?	0	2	1
Чи вона опирається, коли ви її берете на руки?	2	0	1
Чи берете участь у грі «куку-бау»?	0	2	1
Чи посміхається, коли ви їй посміхаєтесь? -питання замінено через 24 місяці на запитання: Чи використовує слово «мама», коли кричить?	0	2	1
Чи може залишатися на самоті у ліжечку, коли не спить?	2	0	1
Чи завжди відповідає, коли її кличуть по імені?/повертає голову, коли її кличуть?	0	2	1
Зауваження сімейного лікаря			
<i>Уникає прямого погляду/ Не підтримує зоровий контакт</i>	1	0	-
<i>Явна відсутності інтересу до людей</i>	1	0	-
<i>Через 24 місяці: Рухові стереотипи (махання руками, стрибки, ходьба навипиньках, обертання навколо власної осі, невідповідні пози тощо)</i>	1	0	-

Підрахунок балів

Бали	0-6	Мінімальний ризик	
	7-9	Середній ризик	Повторна оцінка через 3 місяці
	10-18	Сильний ризик	Направлення до лікаря дитячої психіатрії/дитячої нейропсихіатрії

Бібліографія

1. Michael Rutter, M.D., F.R.S., Ann Le Couteur, M.B.B.S., Catherine Lord, Ph.D. (2010) - Autism Diagnostic Interview-Revised, O.S. Румунія
2. Baron-Cohen S, Cox A, Baird G (2006) - Checklist for Autism in Toddlers (CHAT), Assessment Scales in Child and Adolescent Psychiatry, Ed. Informa Healthcare, UK
3. Christopher Gillberg (1989) - Screening for autism at the well-baby clinic at ages 10 and 18 months, Diagnosis and Treatment of Autism, Ed. Plenum Press, New York and London

*Цю скринінгову анкету було розроблено в рамках Національної програми психічного здоров'я 3.1 «Профілактичної підпрограми при психіатричній та психосоціальній патології» та перевірено на загальному населенню UBB Babes-Bolyai.

Скринінгова анкета PAC

Крок 2: Психіатрична оцінка

Цей вид оцінки проводиться психіатром і передбачає збір інформації про клієнта, аналіз і організація якої призводить до висунення діагностичних гіпотез, а потім і до цілей терапевтичного втручання.

Підсумок процесу оцінювання буде завершено діагнозом відповідно до однієї з визнаних багатовісних класифікацій: МКБ-10/DSM-V.

Оцінка дитини включає наступні етапи:

- Співбесіда з батьками
- Спостереження за дитиною
- Стандартизовані інтерв'ю та анкетування батьків
- Фізичний огляд

Крок 3: Психологічна оцінка

- Дає нам загальну картину:

Поведінковий репертуар

-

Поведінки

адаптивні + дезадаптивні

Рівень розвитку

-

Здібності

дефіцитні + привласнені

Потенціал

+

Труднощі у навчанні

- Основна роль психологічної оцінки полягає в тому, щоб допомогти нам визначити рівень розвитку дитини – з точки зору:

- Соціального розвитку
  - Емоційного розвитку
  - Когнітивного розвитку
  - Розвитку мови та спілкування
  - Фізичного розвитку
  - Особистої автономії
  - Функціональних навичок
- Мета психологічної оцінки
- Психологічна оцінка допомагає нам **зрозуміти рівень розвитку дитини** з точки зору навчання або соціального та поведінкового рівня з метою не лише **виявити труднощі чи здібності**, але, перш за все, **спланувати рекомендації щодо вирішення та усунути ці проблеми**.
  - Таким чином, оцінювальні тести призначені для визначення здібностей, потенціалу та готовності дитини до розвитку, встановлення відправної точки для відновлювальної діяльності та терапевтичного втручання.
  - Серед найбільш використовуваних тестів оцінки навичок **Carrolina Curriculum, NEPSY, MEC, VP-MAPP, ABLLS-R**. Вони забезпечують чіткі результати в різних сферах діяльності дитини (когнітивній, вербальній, соціальній, моторній) і можуть ефективно окреслити рекомендаційний план для терапії дитини.
- Кожне оцінювання передбачає:
- **Отримання актуальних даних про дитину:** ім'я, прізвище, дата народження, діагноз, персональний номер.
  - **Застосування набору стандартизованих тестів** або шкал оцінки розвитку. Вони заповнюються психологом разом з батьками або важливими особами в житті дитини, з якими вона постійно спілкується, у тому числі вчителями або вихователями, коли це доцільно.
  - **Безпосереднє спостереження за дитиною**, бажано протягом декількох годин або на різних курсах.
  - **Структуроване інтерв'ю з батьками**, яке містить деталі та інформацію щодо поведінки дитини (комунікативні навички, вербальні чи невербальні, інтереси, повторювана поведінка чи стереотипи, сенсорні особливості дитини тощо), а

також інформацію щодо моделі порушення сну, харчування, темпераментні прояви або зміни настрою.

- **Пряме тестування** – передбачає тестування решти предметів у межах навчальної програми.
- **Підготовка оціночного звіту** - після завершення оцінювання складається описовий звіт, який включає набуті навички, навички, що розвиваються, і навички, які відсутні, у кожній галузі розвитку окремо; звіт про ненабуті навички; графічний звіт з наочним зображенням усіх напрямків розвитку.

Приклад – рейтингова шкала ранньої освіти Edu ABA:

Рейтингова шкала Edu ABA для дітей з особливими потребами націлена на розвиток дитини в 5 сферах розвитку, 12 субдоменах і 55 програмах, як показано в таблиці нижче. Анкета містить 1200 пунктів, які можна перевірити.

РАННЄ ВТРУЧАННЯ В РАС

- **Які види втручань існують?**

Існує приблизно 246 видів лікування РАС

Ці види лікування відносяться до **наступних категорій:**

- **Лікування, спрямоване на поведінкове та комунікаційне моделювання** (наприклад, АВА-терапія, логопедія, трудотерапія, допоміжні технології – PECS тощо)
- **Харчові дієти** - базуються на передумові, що певні алергії або дефіцит вітамінів чи мінералів викликають симптоми РАС. Деякі методи лікування, засновані на

дієті, були розроблені кількома терапевтами, але не мають необхідної наукової підтримки, щоб бути рекомендованими на міжнародному рівні. Несхвалене лікування може допомогти одній дитині, але може зашкодити іншій.

- **Ліки** - немає ліків, які могли б "вилікувати" аутизм, АЛЕ є ліки, які можуть допомогти особам з РАС, підвищуючи рівень їхнього функціонування - керування тривогою, депресією, поведінковими розладами, самостимуляція, покращення здатності до концентрації, судоми, тощо.
- **Альтернативні методи лікування** - У пошуках засобів для покращення симптомів РАС у дітей, деякі батьки намагаються використовувати методи лікування, які не рекомендують педіатри. Це можуть бути спеціальні дієти, хелатотерапія (лікування, яке виводить важкі метали з організму), біологічні препарати або лікування тиском.

Ці види лікування є дуже суперечливими. Дослідження показують, що кожен третій батько дитини з РАС вже пробував додаткове або альтернативне лікування і що до 10% батьків можуть використовувати небезпечне лікування (Джерело: cdc.gov).

Національний звіт про стандарти, всебічний і детальний звіт, опублікований Національним центром аутизму США (2019), класифікував втручання щодо аутизму на:

- **Втручання, ефективність яких підтверджено науковими дослідженнями** - Було встановлено, що вони ефективні для осіб із аутистичним спектром. Слід зазначити, що більшість втручань були розроблені «під парасолькою» поведінкового підходу.

Приклади:

- Behavioral Interventions
- Cognitive Behavioral Intervention Package
- Comprehensive Behavioral Treatment for Young Children
- Language Training (Production)
- Modeling
- Natural Teaching Strategies
- Parent Training
- Peer Training Package
- Pivotal Response Training
- Schedules
- Scripting
- Self-management

- Social Skills Package
  - Story-based Intervention
- **Втручання, ефективність яких була частково доказана** - Вони показали певні докази ефективності, але недостатні для того, щоб Національний центр аутизму був впевнений у їх ефективності та розглядав їх як справжні ефективні методи лікування, які дають конкретні результати.

Приклади:

- Augmentative and Alternative Communication Devices
  - Developmental Relationship-based Treatment
  - Exercise
  - Exposure Package
  - Functional Communication Training
  - Imitation-based Intervention
  - Initiation Training
  - Language Training (Production & Understanding)
  - Massage Therapy
  - Multi-component Package
  - Music Therapy
  - Picture Exchange Communication System
  - Reductive Package
  - Sign Instruction
  - Social Communication Intervention
  - Structured Teaching
  - Technology-based Intervention
  - Theory of Mind Training
- **Втручання, ефективність яких ще не доказана науково** - Їх ефективність не доказана (Тренування слухової інтеграції, Сприяння спілкуванню тощо). Крім того, занепокоєння щодо цих методів лікування є високим, і не виключається можливість навіть шкідливого впливу.

Важливо відзначити, що **більшість втручань, перевірених на сьогоднішній день, підпадають під егіду прикладного аналізу поведінки (АВА), що є єдиним втручанням,**

підтвердженням достатньою кількістю досліджень, щоб успішно та ефективно використовувати його для осіб з розладами аутистичного спектру або іншими розладами нервового розвитку.

1.2. Що таке прикладний аналіз поведінки (АВА)?

а. Визначення та мета АВА в контексті розладу аутистичного спектра

- Прикладний аналіз поведінки – це терапевтичний підхід, який ґрунтується на принципах, які стосуються того, як працює людська поведінка, як на неї впливає навколишнє середовище, а також як вона формується, таким чином створюючи навчання.
- Прикладний аналіз поведінки **не є виключно напрямком лікування розладу аутистичного спектру**. АВА сьогодні успішно використовується в освітній сфері, у випадку поведінкових розладів, в організаціях, у маркетингу, вихованні дітей тощо;
- Серед **найпоширеніших цілей програм поведінкової терапії, які застосовуються в контексті розладів розвитку, є:** стимулювання мови та розвиток навичок спілкування, розвиток соціальних навичок, розвиток ігрових навичок, покращення когнітивних навичок, зменшення проблемної поведінки.

АВА допомагає нам зрозуміти:

- Як працює людська поведінка;
- Як це впливає на екологічну поведінку;
- Як відбувається навчання.

Деякі з найважливіших аспектів, за якими батьки можуть спостерігати, коли дитина починає програму терапії АВА, щоб переконатися, що те, що відбувається під час курсів терапії, дійсно має найкращий ефект і результати:

- У програмі терапії пріоритетним є залучення до процесу навчання мотивації та інтересів дитини;
- Цілі терапії спрямовані на надання дитині самостійності;
- Програма терапії забезпечує структуроване середовище навчання;
- Програма терапії спрямована на узагальнення навичок, отриманих у різноманітних середовищах;

- Стимулюється постійне навчання новим навичкам і не допускається регресія дитини;
- Програма терапії має на увазі цілі, персоналізовані до потреб кожної дитини;
- Батьки залучені до процесу терапії. Контролюючи присутність цих аспектів у програмі терапії, батьки можуть переконатися, що застосовувані послуги поведінкової терапії є якісними та дають бажані результати.
- Дитина, яка щодня зустрічає свого терапевта з посмішкою на обличчі, яка завжди йде більш незалежною і з чимось, що вона може робити краще, ніж вона могла робити раніше, але якій також вдається використувати те, чого вона навчилася в парку чи в дитячому садку, - це дитина, яка одужує за допомогою прикладної поведінкової терапії (АВА).

в. Втручання АВА в контексті розладу аутистичного спектра

Ключові елементи АВА-терапії розладів аутистичного спектру:

- У програмі терапії пріоритетним є залучення до процесу навчання мотивації та інтересів дитини;
- Інтенсивне та всебічне втручання – Ефективні програми базуються на інтенсивному втручанні (25 год./тиждень +) і застосуванні втручання в різних середовищах: в центрі, вдома, в дитячому садку, в школі, в інших соціальних середовищах.
- Цілі терапії спрямовані на надання дитині самостійності;
- Програма терапії забезпечує структуроване середовище навчання;
- Програма терапії спрямована на узагальнення навичок, отриманих у різноманітних середовищах;
- Стимулюється постійне навчання новим навичкам і не допускається регресія дитини;
- Програма терапії має на увазі цілі, персоналізовані до потреб кожної дитини;
- Батьки залучені до процесу терапії.

Успіх терапії залежить від 5 основних факторів:

- Вік вступу дитини в терапію;
- Потенціал дитини: когнітивний рівень, стійкість уваги, здатність до розуміння абстрактного та самостимуляції;

- Ступінь залучення сім'ї;
- Професіоналізм терапевтичної бригади;
- Кількість годин терапії.

Інтенсивне втручання АВА

Структурування ефективної програми втручання передбачає:

- **Терапевтична команда:**
  - 1 координатор програми;
  - один психіатр;
  - не менше 2 терапевтів (тіньовий для дитячого садка/школи);
  - родина/опікуни;
  - логопед, фізіотерапевт, трудотерапевт в залежності від потреб дитини.

Кожен член терапевтичної команди має чітко визначену роль.

УЧАСТЬ РОДИНИ В ПРОЦЕСІ ОДУЖАННЯ

А. Відстеження кроків щоб отримати діагноз:

- Проведення медичного огляду
- Проведення психіатричної оцінки – встановлення діагнозу
- Проведення психологічної оцінки – отримання звіту про оцінку рівня розвитку дитини

В. Підготовка до втручання АВА:

- **Вибір команди спеціалістів**
- **Вибір середовища для процесу втручання:**
  - центр спеціалізованої терапії (<https://autismvoice.ro/terapie/>)
  - вдома у дитини (<https://autismvoice.ro/autism/aba-home-based-coordonare-la-domiciliu>)

С. Безпосередня участь у процесі одужання – один з батьків стає частиною терапевтичної команди

- Батьки користуються тренінгами з боку команди спеціалістів, щоб забезпечити знання основних понять, прийомів і принципів АВА, що дозволить правильно реалізувати запропоновані цілі;

- **Батьки отримують і поглиблюють індивідуалізований план втручання дитини після кожного координаційного курсу, під час якого з'являються нові рекомендації та зміни;**
- **Батьки беруть участь у координаційних та терапевтичних курсах за рекомендаціями терапевтичної групи;**
- **Батьки отримують відео з терапевтичних курсів, щоб спостерігати за способом роботи конкретних програм, а також за втручанням на поведінковому рівні;**
- **Батьки проводять відеозапис під час роботи з власною дитиною та передають його терапевтичній команді для отримання зворотного зв'язку;**
- **Батьки продовжують втручання вдома, згідно з рекомендаціями терапевтичної команди, збираючи дані та постійно фіксуючи запитання/складні ситуації, що виникають;**
- **Батьки забезпечують узагальнення та підтримку навичок, набутих малюком, займаючись з ним у всіх середовищах, що представляють інтерес;**
- **Батьки мають доступ до терапевтичної справи дитини та ознайомлені зі способом збирання даних, щоб вони могли відстежувати, що відзначається, і продовжувати працювати вдома.**

2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРИКЛАДНОГО АНАЛІЗУ ПОВЕДІНКИ (АВА)

2.1. Підкріплення (винагорода)

Винагорода або *підкріплення* відбувається, коли за відповіддю відразу ж слідує зміна стимулу/наслідку, і, як наслідок, подібні реакції відбуватимуться частіше в майбутньому.

Види підкріплення:

- **Позитивне підкріплення** - це додавання бажаного стимулу після поведінки, що призводить до того, що поведінка буде проявлятися частіше (або з більшою інтенсивністю або на більш тривалий термін) у майбутньому.

Приклад 1: Після того як Андрій зібрав свої іграшки, **він отримує поцілунок**. Оскільки Андрій любить обійми та поцілунки, він збирає свої іграшки щоразу, коли закінчує гратися.

Наслідком є додавання бажаного стимулу (поцілунку) після відповідної поведінки, що призводить до збільшення цієї поведінки (збирання іграшок).

Приклад 2: Якось увечері мама готує печиво, бачить його Андрій і починає кричати і тупати ногами, що бажає його з'їсти зараз. Мама дає йому декілька шматків печива. Наступними вечорами Андрій кричить і стукає ногами, бо хоче солодкого.

Наслідком є додавання бажаного стимулу (тістичка) після неналежної поведінки (крик/тупотіння), що призводить до посилення цієї поведінки.

- **Негативне підкріплення** - це усунення небажаного стимулу після поведінки, яка призводить до того, що поведінка буде відбуватися частіше (або з більшою інтенсивністю або протягом більш тривалого часу) у майбутньому.

Приклад 1: Торік у Раду був тепловий удар. Зараз, коли він ходить на пляж, Раду завжди носить капелюх і використовує сонцезахисний крем. Він робить це, щоб позбутися від занадто яскравого світла і уникнути опіків.

Наслідком є усунення небажаного стимулу (світла, сонця, опіків), який викликає посилення такої поведінки (надягання капелюха/нанесення крему).

Приклад 2: Мама кладе Раду суп в тарілку. Раду починає кричати, і мати забирає суп. В майбутньому, кожен раз, коли Раду отримує суп, він починає кричати.

Наслідок передбачає усунення небажаного стимулу (супу), який викликає посилення цієї поведінки (крик).

Винагорода визначається тим фактом, що вона збільшить частоту поведінки. Якщо частота поведінки не буде зростати після вручення того, що вважається винагородою, це означає, що та подія чи предмет не є винагородою.

Винагороду не слід плутати з призом. *Винагорода* — це подія або предмет, який можна отримати в результаті виконання чогось, але це не означає, що частота такої поведінки збільшиться.

Величина винагороди залежить від мотивації:

Establishing operation (EO) – позбавлення підвищує ефективність винагороди

Abolishing operation (AO) – ситість знижує ефективність винагороди

Види винагород (приклади див. у Додатку 2):

- **Основні (безумовні) винагороди** - їжа, напої. Вони використовуються на початку терапевтичної програми та пов'язані з другорядними винагородами. Їх ефективність залежить від рівня насичення дитини. Чим частіше дитина отримує доступ до винагороди, тим більший ризик пересичення.
- **Вторинні (умовні) винагороди** - похвала, лоскотання, іграшки.
  - **Відчутні винагороди** - іграшки, наклейки, предмети.
  - **Сенсорні винагороди** - іграшки зі світлом, звуками, слизом, ігровим тістом, кінетичним піском, масажем.
  - **Винагороди за дії** – ігри, музика, фільми, прогулянки – Цей тип винагороди працює за принципом Премака – захоплююча діяльність, яка виконується частіше (улюблена діяльність), може винагороджувати менш захоплюючу діяльність (перегляд улюбленого фільму може винагороджувати колекціонування іграшок).

- **Соціальні винагороди** - увага, похвала, обійми, посмішки, прихильність. Використовуйте захоплений тон, дивіться в очі, опишіть поведінку, яку винагороджують, і змінійте твердження.
- **Узагальнені винагороди** - жетони, гроші.

Оцінка підкріплювачів. Уподобання щодо винагород змінюються з часом, тому оцінку винагород і визначення нових винагород потрібно проводити періодично.

Оцінка переваг стимулів – можна виконати трьома способами:

i. Запитання:

- Запитання до цільової особи (Що ти любиш робити?, З чим любиш грати?).
- Питання до важливих осіб.
- Надання вибору перед завданням. Ти бажаєш отримати шоколад чи мультфільми?
- **Анкета для виявлення переваг** (див. Додаток 1).

ii. Вільне спостереження - Дитину залишають досліджувати навколишнє середовище, і відзначаються стимули, з якими вона найбільше взаємодіє.

iii. Випробування

2.2. Методи зменшення проблемної поведінки

- а. Вимирання** — це процедура, за допомогою якої припиняється підкріплення попередньо підкріпленої поведінки, в результаті чого частота цієї поведінки зменшується. Подія, яка видаляється, насправді працює як підкріплювач.

Ігнорування поведінки працює, лише якщо увага є змінною, яка підтримує цю поведінку.

Приклад: Дитина б'ється головою об стіл і відчуває біль. Застосувавши вимирання, на голову можна надіти шолом. Таким чином, хоча дитина може продовжувати бити себе, БІЛЬ (винагорода за поведінку) зникає. Чим сильніша винагорода, тим сильнішим буде опір вимиранню. Чим довше дитині дозволяли битися, тим сильніше буде її опір до вимирання.

«Спалах» вимирання (**extinction burst**) = тимчасове збільшення відповідей/поведінки, як тільки процедуру починають застосовувати.

Наприклад, якщо вчитель ігнорує недоречні коментарі учня, можливо, що на наступному етапі учень робитиме більше недоречних коментарів, у цьому випадку для того, щоб привернути увагу. Якщо вчитель продовжує застосовувати вимирання та не надасть відгуку на коментарі, учень припинить це робити.

Вимирання – це не просто ігнорування – це усунення винагороди, яка підтримує поведінку!

Ключові елементи для успішного використання вимирання:

- Щоб використовувати техніку вимирання, вам потрібно визначити змінну, яка підтримує поведінку.
- Усі особи, які використовують вимирання, повинні відмовитися від винагороди, яка підтримує поведінку. В іншому випадку відповіді буде періодично винагороджуватися одним або двома особами, що визначатиме стійкість до вимирання.
- Вимирання не завжди означає ігнорування відповіді. Іноді відповідь може підтримуватися увагою, і в цьому випадку втручанням може бути ігнорування реакції, але це не завжди так.

- в. Покарання** - це зміна стимулу, яка виникає відразу після прояву поведінки, і зменшує частоту такої поведінки в майбутньому.

Види покарань:

- **Позитивне покарання** - це додавання небажаного стимулу після поведінки, яка призводить до її меншого прояву (або з меншою інтенсивністю або протягом коротших періодів) у майбутньому.

Приклад 1: Марія гризе нігті. Батьки кажуть "Ні!" кожен раз, коли її бачать. Марія гризе нігті набагато рідше. Наслідком є додавання небажаного стимулу («Ні!») після неадекватної поведінки, що призводить до зменшення цієї поведінки (гризіння нігтів).

Приклад 2: Марія вітається, коли зустрічає сусідів і родичів. Через те, що тітка і сусідка внизу взяли її на руки і з любов'ю скуйовдили її волосся, Марія перестала вітатися. Наслідком є додавання небажаного стимулу («тримання на руках/скуйовдження волосся») після відповідної поведінки, що призводить до зменшення цієї поведінки (привітання). Тут з'являється ефект ненавмисного покарання.

- **Негативне покарання** - це усунення бажаного стимулу після поведінки, яка призводить до її меншого прояву (або з меншою інтенсивністю або протягом коротших періодів) у майбутньому.

Приклад 1: Інна б'є молодшого брата. У той день батько заборонив їй мати доступ до телефону. Інна припинила бити брата. Наслідком є усунення бажаного стимулу (телефону) після неадекватної поведінки, що призводить до зменшення цієї поведінки (завдання ударів).

Приклад 2: Інна швидко робить домашнє завдання та прибирає свою кімнату, щоб піти в торговий центр. Батьки кажуть їй, що вони занадто втомилися для цього. Наслідком є усунення бажаного стимулу (відвідання торгового центру) після відповідної поведінки, що призводить до зменшення цієї поведінки (домашнє завдання/порядок у кімнаті). Тут з'являється ефект ненавмисного покарання.

Втручання з негативним покаранням:

- **Тайм-аут** - відмова від можливості отримати підкріплювачі або втрата доступу до позитивних підкріплювачів протягом певного періоду часу, залежно від виникнення проблемної поведінки, і, як наслідок, частота такої поведінки зменшиться в майбутньому.
- **Вартість відповіді** - втрата певного обсягу підкріплення, випадковість неадекватної поведінки призводить до зменшення частоти неадекватної поведінки в майбутньому. Зазвичай вартість відповіді включає втрату узагальнених умовних підкріплень (жетонів, грошей) або діяльності (хвилини, проведені на перерві або за планшетом).

Наслідки покарання на поведінку:

- Застосування процедур покарання призводить до помірного або швидкого зниження цільової поведінки. Таким чином, лише за декілька курсів застосування втручання ми можемо спостерігати зниження поведінки, якщо процедура реалізована правильно.
- Підвищення рівня фізичної та вербальної агресії.
- Реакції втечі та уникнення: дитина може уникати навколишнього середовища та людини, яка застосовує втручання, вважаючись аверсивними подразниками.
- Емоційні реакції: страх, гнів.
- Зменшення бажаної поведінки.

Рекомендації щодо ефективного застосування покарань:

- Вибір найменш нав'язливого покарання, яке є ефективним.
- Покарання кожного прояву поведінки.
- Покарання виникає відразу після цільової поведінки.
- Поєднання покарань із втручаннями на основі підкріплення.
- Планування стратегії боротьби з негативними наслідками покарання (емоційні реакції, агресія).

4.1. Стримане пробне навчання

Викладання навичок є центральною частиною втручання АВА. Діти з розладами розвитку часто мають недостатні навички розвитку мови, гри чи особистої автономії. Дослідження в області прикладного аналізу поведінки показують нам, що найбільш ефективними втручаннями для вивчення нових навичок у дітей з РАС є **дискретне пробне навчання (ДТТ)** і **Випадкове навчання (ІТ – Incidental Teaching)**.

Ефективна програма втручання АВА поєднує дві методики навчання, враховуючи стиль навчання та потреби кожної окремої дитини. Дискретне пробне навчання – це стратегія навчання, яка дозволить дитині засвоїти велику кількість навичок за короткий час, тоді як випадкове навчання допоможе дитині перенести отримані знання в природне середовище та використовувати їх у функціональний спосіб.

Дискретне пробне навчання – це навчальний блок, що складається із трьох частин, який становить певну послідовність поведінки, яка використовується для максимізації навчання.

Особливості ДТТ:

- Це навчальна одиниця.
- Має чіткий початок, середину і кінець.
- Для дитини це передбачувано.
- Це дозволяє терапевтам бути послідовними щодо мови та очікувань.
- Дайте чіткі наслідки, щоб дитина знала результат і знала, коли змінити свою реакцію/поведінку.
- Це дозволяє адаптувати темп до потреб учня.
- Інструкції можна давати підряд у тісній послідовності, щоб дозволити дитині вчитися на основі результатів попередньої спроби - це пришвидшує набуття навичок.
- Швидко – наскільки дозволяють можливості учня.
- Повторне – практика змушує вчитися.
- Посилене – забезпечується мотивація дитини до самостійної відповіді.

Стратегія навчання включає:

- Розбивка завдання на маленькі кроки.
- Інтенсивне викладання кожного кроку, поки він не буде освоєний.
- Надання якомога більшої кількості можливостей для повторення.
- Підказка правильної відповіді та відкриття підказки якомога швидше.
- Використання загартовуючих процедур.

СКЛАДОВІ ДИСКРЕТНОГО НАВЧАННЯ

Особливості SD:

- повинен бути зрозумілим, простим, безперервним і відповідати рівню дитини;
- дається лише один раз, а потім очікується реакція дитини;
- може включати представлення предмета, інструкцію, руху або запитання;
- дається в характерному тоні.

Особливості Відповіді:

- відповідь дитини на вимогу може бути правильною, коли дитина дає очікувану відповідь за 3-5 сек. (у зборі даних позначено +);
- відповідь дитини на вимогу може бути неправильною, коли дитина дає відповідь, відмінну від очікуваної (позначено -);
- відсутність відповіді, коли він не дає жодної відповіді або коли дитина дає правильну відповідь, але після максимум 5 секунд, це вважається неправильною відповіддю в зборі даних (позначено 0);
- підказка – дитині допомагають дати правильну відповідь (позначено P);
- чітко визначте, що означає «правильна відповідь» дитини;
- переконатися, що поряд з цільовою реакцією не відбувається жодної іншої поведінки (самостимуляції);
- обмежте час між SD та відповіддю приблизно до 3 секунд. У деяких ситуаціях довший або коротший час між SD і R може бути доречним (відразу або до 5 секунд).

Наслідок відповіді:

- коли виникає правильна незалежна відповідь, буде надана соціальна винагорода, і дитина матиме доступ до попередньо встановленого підкріплювача.
- уникайте пересичення, використовуючи менші суми та різні винагороди.
- зарезервуйте більші суми винагороди або сильніші винагороди за незалежні відповіді чи відповіді високої якості та використовуйте менші суми або менші винагороди за швидкі відповіді чи відповіді нижчої якості (використовуйте диференціальну винагороду).

- для того, щоб певний предмет вважався винагородою і справді мав цінність винагороди, він не повинен бути доступним для дитини за будь-яких інших обставин, окрім правильної відповіді.
- винагороди повинні надаватися легко та швидко.
- використовувати соціальні винагороди (похвалу, обійми) поряд з первинними (шоколад, арахіс, кіндер).
- завжди асоціюйтеся з конкретною описовою похвалою («ти дуже добре плескав»).
- у разі неправильної відповіді/відсутності відповіді скористайтеся неформальним «ні» («спробуйте ще раз», «ти можеш краще», відсутність винагороди) і почніть процедуру виправлення помилок, яка складається з:
  - ПІДСКАЗКА повторіть SD і дайте відповідь дитини (0 секунд підказки);
  - ТЕСТ повторіть SD і зачекайте 3 секунди на відповідь дитини;
  - ДИСТРАКТОР попросіть дитину відповісти на раніше вивчений запит (запит-дистрактор);
  - ТЕСТ повторіть SD і зачекайте 3 секунди на відповідь дитини.
- важливим аспектом є завжди ставити за мету отримати незалежну відповідь від дитини.
- уникайте надмірного використання "НІ!" тому що це може розчарувати дитину.

Підказка

- Це допомога, яка пропонується дитині, мінімальна, але достатня для виконання SD.
- Вона повинна з'явитися відразу після SD або одночасно з SD.
- Підказки слід вчасно відкликати, щоб уникнути швидкої залежності.
- Використовувані підказки є специфічними для кожного учня та типу завдання, яке викладається.
- Перш ніж використовувати підказки, необхідно визначити, як підказки можна скасувати — мета — незалежність учня.
- Завжди слід використовувати найбільш відповідну та найменш нав'язливу підказку, яку можна поступово зменшувати.
- Як тільки вводиться певний вид підказки, ми повинні мати відповідь на запитання «Як зменшити це R, щоб дитина стала самостійною у відповіді?»

ВИДИ ПІДКАЗОК

Вид підказки	Опис	Приклад
Повна фізична допомога	Учневі потрібна фізична допомога, щоб виконати завдання. Інструктор допомагає йому «рука-об-рука»	Коли учень вчиться імітувати плескання, інструктор бере руку учня та плескає нею
Часткова фізична допомога	Учневі потрібна часткова фізична допомога, щоб виконати завдання	Коли учень вчиться імітувати рух постукування по столу, інструктор бере руку учня і кладе її на стіл, або інструктор торкається руки учня, щоб спонукати його щось з нею зробити
Повна модель	Інструктор демонструє учневі бажану поведінку	Коли учень вивчає інструкцію плескання, інструктор також плескає, вимовляючи цю інструкцію
Часткова модель	Інструктор демонструє лише частину цільової поведінки	Коли учень вивчає інструкцію «хлопати в долоні», інструктор виставляє руки перед ним, але не плескає.
Словесна повна модель	Інструктор усно демонструє бажану відповідь учня	Коли учень навчиться називати «кухоль», інструктор каже: «Що це? Каже: кухоль»
Словесна часткова модель	Викладач демонструє лише частину бажаної відповіді учня	Коли учень навчиться називати «кухоль», інструктор каже: «Що це? Каже, що.. “
Жестами	Інструктор робить жест, щоб спонукати учня до бажаної відповіді	Коли учень вивчає функцію предмета, інструктор запитує його "з чим ти п'єш?" Коли він кладе руку до рота, вдаючи, що п'є з кухоля
Близькістю	Інструктор розміщує предмет у певному місці	Коли учня навчають розпізнавати взуття, інструктор розміщує взуття якомога ближче до учня.

Вказівками	Інструктор показує	Коли учня навчають розпізнавати взуття, інструктор вказує на нього
------------	--------------------	--

4.2. Випадкове навчання

Випадкове навчання – це стратегія навчання, що використовується в рамках втручання АВА, яке дотримується принципів навчання, подібних до навчання в ДТТ, але відбувається в природному середовищі, а можливості навчання ініціюються мотивацією дитини до предмета чи діяльності.

Особистості випадкового навчання:

- В його основі лежить мотивація дитини.
- Процесом навчання керує дитина.
- Використовуються підкріплювачі, пов'язані з видом діяльності, обраної дитиною.
- Цілі плану втручання включені в діяльність, яку обирає дитина.

Коли і як випадкове навчання можна використовувати для навчання? (приклад)

Випадкове навчання може відбуватися протягом дня, у різноманітних умовах і за підтримки декількох осіб. Такі контексти навчання можуть полягати в:

- Навчанні дитини рахувати в той момент коли дитина допомагає розмістити продукти на конвеєрі в магазині.
- Навчанні кольорам під час улюбленої діяльності, наприклад малювання, розфарбовування, ліплення.
- Навчанні прийменників під час гри з сільськогосподарськими тваринами.
- Просити їжу та ідентифікувати столові прибори під час їжі.
- Дописуючи пропущені слова з улюбленої пісні або імітуючи рухи.

Стратегія навчання включає:

- **Організація оточення** - Все навчальне середовище організовується таким чином, щоб визначити появу цільової поведінки, вибрати види діяльності з урахуванням інтересів і мотивації дитини, розмістити об'єкти в полі зору, але поза досяжністю дитини.
- **Ініціювання відповіді** – Терапевт не надає прямих інструкцій дитині (Що це? Як це робить? Поклади це сюди! Візьми іграшку!), але дочекайтеся реакції дитини на матеріали, підготовлені на кроці 1. Наприклад: Дитина вибирає собі іграшки/Йде на ігровий майданчик/Бачить предмет і тягнеться до нього/Хоче більше предметів із коробки.

- **Підказка** – терапевт підказує вищий/кращий рівень початкової реакції дитини. Наприклад, коли дитина ініціює відповідь, вказуючи на коробку з машинами, терапевт використовуватиме словесну підказку, наприклад «Форми!» допомогти дитині запитати бажане заняття.
- **Підкріплення** - Кожного разу підкріплювач представлений самим предметом (наприклад, автомобілями) або діяльністю, яку дитина вимагала чи вибрала. Це може бути представлено: доступом до потрібного предмета, продовженням дії з бажаним предметом, більшою кількістю бажаних предметів (більше машин, форм, візків або інша можливість покласти фрукт у миску, штовхнути машину,

представити.

5. РОЗУМІННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Втручання для дітей з порушеннями розвитку в основному зосереджено на навчанні нових навичок, але іноді поява проблемної поведінки може заважати процесу навчання. У такій ситуації може знадобитися спочатку зосередитися на зменшенні важкої поведінки, щоб навчання новим навичкам було ефективним.

«Проблемна» поведінка визначається як «культурно ненормальна поведінка з інтенсивністю, частотою або тривалістю, яка ставить під загрозу фізичну безпеку безпосередньо залученої особи чи інших осіб, або поведінка, яка обмежує або перешкоджає доступу дитини/родини до спільноти» (Емерсон , 2001).

Найпоширеніші складні поведінки, з якими ми стикаємося:

- Непоступлевість
- Поведінка типу істерики
- Аутоагресивна поведінка
- Гетероагресивність
- Руйнування
- Вербальна агресивність
- Стереотипи/Самостимуляція

Багато дітей демонструють складну поведінку, не лише діти з розладом аутистичного спектру. Існує низка факторів, які можуть впливати на появу такої поведінки, наприклад: мовні/комунікаційні труднощі, труднощі соціальної взаємодії, обмеження інтересів або діяльності, емоційні труднощі, проблеми з увагою, труднощі сенсорної обробки або біологічні/медичні фактори.

У прикладному аналізі поведінки поведінка описується принципами оперантного обумовлення:

- **Антецедент** - ситуація, в якій відбулася відповідна поведінка (що її просили зробити, що її просили, чи була вона у діяльності, чи її перервали від діяльності, з ким була дитина тощо);
- **Поведінка** - точний опис поведінки в спостережуваних термінах (кричала, верещала і кусала зап'ястя, вдарила рукою, смикала за волосся). Чим чіткіші дані, тим краще буде зрозуміла поведінка.

«Дитина збуджена» - неправильне позначення. У спостережуваному вигляді можна відзначити «дитина встає зі стільця і махає руками, ударяючи ними по ногах».

«Криза афекту» - неправильне позначення. У спостережуваних умовах можна відзначити «дитина кричить і кусає рукав».

- **Наслідок** - те, що сталося відразу після виникнення проблемної поведінки (наприклад, мати дала дитині іграшку, діяльність була перервана, їй сказали, що кричати неприємно тощо).

Коли ми стикаємося з проблемною поведінкою, перш ніж діяти, ми повинні провести функціональний аналіз поведінки. Майже неможливо втрутитися у важку поведінку з високою ймовірністю успіху та з повагою до відповідної особи, якщо не зрозуміти, чому ця особа поводить саме так.

У багатьох випадках проблемна поведінка виконує комунікативну функцію, дитина використовує цю поведінку, щоб повідомити щось оточуючим, досягти цілей контролю поведінки інших і оточення. Не всі проблемні форми поведінки можна інтерпретувати через цю динаміку, але ми вважаємо, що ця поведінка є функціональною для дитини і може бути усунена в разі заміни іншими адаптивними формами поведінки, що мають таке саме функціональне значення.

Виконуючи функціональний аналіз, ми повинні відзначити частоту відповідної поведінки, інтенсивність, з якою вона проявляється, людей, у присутності яких це відбувається, і слідувати моделі:

АНТЕЦЕДЕНТ – ПОВЕДІНКА – НАСЛІДОК

Розташування/Діяльність	Антецен	Поведінк	Наслідо	Інтенсивність	Функці
ь	т	а	к	ь	я

У Додатку 4 ви знайдете заповнену модель.

Заповнення таблиці вище передбачає спостереження за поведінкою в природному середовищі та опис усіх змінних, які її супроводжують. Заповнюючи таку таблицю, ми повинні мати на увазі одну дуже важливу річ – окремий прояв проблемної поведінки не може розповісти про неї всього. Таким чином, абсолютно необхідно зібрати дані про якомога більшу кількість ситуацій, у яких відбувається така поведінка та наслідки, які згодом впливають, щоб якомога точніше визначити причину та функцію.

Якщо через прояв певної поведінки, дитина отримує те, що вона хоче або потребує, така поведінка буде відбуватися частіше в майбутньому. Важливо зрозуміти, чому відбувається певна поведінка, щоб знати, як реагувати.

Є чотири основні функції, для яких може виникнути певна складна поведінка:

- Щоб отримати доступ до чогось матеріального/відчутного (предмету, їжі, іграшки, діяльності) – **ДОСТУП**
- Щоб привернути увагу оточуючих (дорослого/дитини). Увага може бути представлена візуальним/фізичним контактом, словесними підтвердженнями щодо поведінки, доганами – **УВАГА**
- Щоб уникнути або позбутися чогось неприємного (завдання, діяльності, людини) – **ПОЗБАВЛЕННЯ**
- Щоб відчувати – **СТИМУЛЯЦІЯ**

Після визначення функції складної поведінки втручання може базуватися на:

- Зміна змінних-антецедентів: передбачає зміну та/або видалення антецеденту, мотивації проблемної поведінки та дискримінаційних стимулів для складної поведінки.
- Зміна змінних – наслідків: зазвичай передбачає скасування винагороди, визначеної за складну поведінку.
- Навчання альтернативної поведінки: передбачає вибір відповідної поведінки, яка виконує ту саму функцію, і надання винагороди за нову поведінку, тоді як складна поведінка більше не винагороджується.

Вибір втручань для зменшення проблемної поведінки та впровадження плану поведінкового втручання є відповідальністю поведінкового аналітика. Немає загальноприйнятих рецептів, і

коли втручання буде обрано, воно буде індивідуальним відповідно до потреб кожної окремої дитини.

Незважаючи на те, що втручання в поведінку є налаштованими, існують деякі загальні рекомендації, які можуть бути ефективними в управлінні важкою поведінкою:

- Настійно винагороджуйте відповідну поведінку дитини (ту, яку ви хочете бачити частіше) шляхом конкретної похвали («Як добре ти миєш руки!», «Мені подобається, як ти граєшся з машиною!») та/або матеріальних підкріплювачі;
- Використовуйте візуальні (візуальні розклади) та/або звукові (таймер, зворотний відлік) сигнали для завдань і переходів. Візуальний розклад є ключовим компонентом у структуруванні часу та середовища для дітей, які мають труднощі адаптації або поведінкові проблеми. Цей інструмент допоможе дитині передбачити дії, які відбуватимуться протягом дня, тим самим зменшуючи відчуття незахищеності. Візуальний розклад можна використовувати, коли дитина неорганізована, демонструє опозиційну поведінку, неуважна або їй важко запам'ятати наступну діяльність. Візуальні розклади можна використовувати для визначення окремого завдання, завдань на день або плану діяльності на весь тиждень;
- Часто пропонуйте можливість зробити вибір - Надання вибору є дуже ефективною стратегією, оскільки вона дає дітям контроль над ситуацією та мотивацію брати участь у майбутній діяльності. Зробити вибір особливо важливо, коли дитина з РАС відмовляється займатися певною діяльністю. Ви можете дати дітям вибір щодо того, яку діяльність вони хотіли б виконати першою, а також які матеріали вони хотіли б використовувати в діяльності. Як правило, пропонуються два або декілька варіантів залежно від рівня розвитку дитини. Діти з мовними труднощами часто успішніше вибирають, якщо ви показуєте їм варіанти або зображення варіантів (наприклад, підніміть червоно-зелену футболку та дайте їм вказати на ту, яку вони хочуть).
- Використовуйте чіткі, лаконічні та конкретні інструкції. Наприклад, якщо під час їжі дитина викидає їжу з тарілки, можна скористатися інструкцією типу «Використовуй ложку!». або "Їжа на тарілці!" замість "Поводись пристойно!"/ «Припини це робити!»/«Ти завжди викидаєш їжу!». У випадку дітей із труднощами в розумінні мови може бути корисним пов'язати словесну інструкцію з візуальним правилом очікуваної поведінки.
- Виконуючи складну для дитини діяльність, зберігайте коротку тривалість, організовуйте перерви під час діяльності, сильні винагороди та намагайтеся врахувати уподобання

дитини в презентації завдання. Наприклад, якщо підрахунок є важким заняттям, ви можете порахувати машини чи динозаврів, якщо це уподобання дитини.

6. ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗПОРЯДКУ ДНЯ – ВАЖЛИВІСТЬ ЩОДЕННИХ РУТИН

На успіх всього процесу одужання дітей з розладами аутистичного спектру або іншими порушеннями розвитку впливає ряд основних факторів:

- Вік дитини, коли починається процес одужання – чим раніше втручання, тим вищий відсоток успіху одужання;
- Потенціал дитини: когнітивний рівень, стійкість уваги, здатність до розуміння абстрактного та конкретного, специфіка самостимулювання;
- Кількість годин спеціалізованої терапії, якою користується дитина;
- Професіоналізм команди спеціалістів;
- Ступінь залучення сім'ї.

Коли ми говоримо про роль сім'ї в процесі одужання, ми маємо на увазі:

- Розуміння та оволодіння принаймні фундаментальними принципами та методами прикладного аналізу поведінки (АВА);
- Впроваджувати принципи та методи роботи відповідно до рекомендацій терапевтичної групи послідовно та в усіх середовищах, які стосуються дитини (вдома, у парку, у магазині, у транспорті тощо);
- Організація та послідовне виконання розпорядку дня, за допомогою якого підтримуються та узагальнюються навички дитини, навчаються новим навичкам, а також можна запобігти стресу та тривожності, виникненню проблемної поведінки чи низького рівня мотивації.

Складання розпорядку дня є важливим аспектом у розвитку будь-якої дитини, але у випадку дитини з певним відхиленням у розвитку це є найважливішим. Послідовне дотримання розпорядку дня забезпечує дитині рівень передбачуваності та організованості, що дозволяє малюку розвивати незалежність, а також покращувати рівень соціального та емоційного розвитку.

Як організувати розпорядок дня?

Вибираючи підпрограми, які ми хочемо застосувати, важливо мати на увазі наступні питання:

- Ми почнемо з визначення оптимальної програми щодо терапевтичного процесу та інтеграції в громаду – виходячи з потреб малюка та на основі рекомендацій

терапевтичної команди, ми вирішимо, якою буде щоденна програма терапії (АВА-терапія, логопедія, фізіотерапія тощо), а також ті, що стосуються дитячого садка/школи;

- Пізніше ми інтегруємо в дитячу програму:
  - **Рутини, пов'язані з функціональними навичками та навичками самообслуговування** – особистий догляд, харчування тощо. Виходячи з рівня здібностей малюка, ми вирішимо, які дії він може виконувати самостійно - наприклад, чистити зуби, одягатися/роздягатися, а також ті дії, які він ще не може виконувати самостійно. Для другої категорії ми визначимо відповідні способи просування та навчання, а також ресурси, які допомагають у цьому відношенні, наприклад: використання візуального розкладу, використання системи жетонів, використання винагород тощо. ;
  - **Рутини, пов'язані з просуванням соціальних навичок** – організація контекстів, у яких малюк має можливість спілкуватися з дітьми такого самого віку та розвивати свої соціальні навички (прогулянки в парку, організація ігор 1:1, участь у груповій соціалізації тощо).). Коли ці розпорядки інтегруються та їх послідовно дотримуються в розкладі дитини, шанси малюка розвинути рівень соціальних навичок значно зростають.
  - **Рутини, пов'язані з узагальненням і підтримкою навичок, отриманих під час терапії**, наприклад: мовні навички, академічні навички тощо. Вони стосуються моментів гри/взаємодії дитини з батьками/референтними особами, під час яких можна практикувати та зміцнювати низку навичок, набутих малюком під час терапії, але які потребують узагальнення.
  - **Рутини, пов'язані з грою та організацією вільного часу** – стосуються організації контекстів, у яких малюка заохочують самостійно грати/самостійно виконувати приємну діяльність, яка має функціональний характер.

Як сформувати нову рутину?

- **Визначте діяльність/дії, які ви хочете, щоб малюк виконав**, і створіть список усіх **кроків**, які йому потрібно пройти, щоб виконати цю дію;
- Починаючи з раніше встановлених кроків, **створіть наочну/письмову програму** (в залежності від здібностей та уподобань малюка);
- **Спілкуйтеся зі своїм малюком** і постарайтеся якомога зрозуміліше та простіше пояснити, чого ви від нього очікуєте – дуже ймовірно, що ваш малюк не зрозуміє

очікувань із самого початку, але коли ви повторюватимете пояснення, все буде ставати ясніше;

- **Використовуйте винагороди**, які працюють для малюка, і давайте їх, коли він досягне того, що ви задумали;
- **Послідовно дотримуйтесь рутин** і не забувайте винагороджувати!
- **Не забудьте зробити весь процес якомога приємнішим** – підготуйте разом з дитиною візуальний розклад, використовуючи улюблені кольори та інші цікаві матеріали (наклейки, блискітки тощо), постійно пропонуючи соціальні винагороди (У тебе все чудово). !; Ти крутіший!; Ти зробив це сам – ти супер! тощо), наведення власного прикладу (Дивись, як я це роблю...), представлення дій у веселій формі (Давайте влаштуємо конкурс! Кому першому вдається скласти весь одяг у шафу?) тощо.

Які переваги щоденних рутин?

- **Зменшення рівня стресу та тривоги для малюка** – дотримання розкладу, деякі заздалегідь визначені кроки допоможуть малюкові ознайомитися з певними контекстами та очікуваннями, які можуть мати оточуючі. Повторюючи цей досвід, навіть з невеликими змінами, малюк зможе сприймати їх з більшою впевненістю і відчуватиме, що він може їх легше контролювати;
- **Покращення мотивації та рівня співпраці** – коли малюк відчуває себе впевнено, контролює та безпечно, він автоматично стане більш чуйним на ваші вимоги та оточення;
- **Зміцнення позитивних дитячо-батьківських стосунків** – коли малюк почувається комфортно та контролює ситуацію, з якою стикається, його здатність позитивно спілкуватися з дорослим значно зростає;
- **Поліпшення доступності, а також здатності до навчання** – коли дитина звикне до різних розпорядків, вона почуватиметься комфортніше в цих контекстах, що зробить її сприйнятливою до того, що відбувається навколо неї.

Розвиток навичок в рамках щоденних рутин

Дії, які ви виконуєте з малюком протягом дня, дають вам можливість навчити його чогось нового. Кожна діяльність насправді є можливістю вчитися, і чим більше у нас можливостей, тим більша ймовірність розвитку нових навичок. Таким чином, кожен мить, яку ви проводите з дитиною, слід максимально використовувати, щоб збільшити шанси на навчання.

Рутини — це дії, які відбуваються щодня передбачуваним для дитини способом і представлені такими видами діяльності, як одягання, миття, їжа, домашні справи, похід до магазину чи парку.

Щоб розпочати навчання, виберіть одну або дві процедури, які дитина зазвичай любить виконувати або, принаймні, не виявляє проблемної поведінки під час їх виконання.

Цілі навчання будуть вибрані відповідно до поточного рівня розвитку дитини та спільно з терапевтичною командою.

Приклади навичок, яким можна навчити в рутинях:

- За столом: прохання, називання/ідентифікація їжі, маркування дій, приготування столу, прибирання зі столу;
- Під час одягання: називання/визначення предметів одягу, пакування одягу, складання брудного одягу в кошик, вибір одягу, маркування дій, прохання про допомогу (одягатися чи застібати гудзики);
- Під час миття: називання/ідентифікація предметів гігієни, запитування предметів чи допомоги, маркування дій, відповіді на запитання, пов'язані з функціональністю чи причинно-наслідковим зв'язком тощо.

Рекомендації щодо викладання навичок:

- Підготовка навколишнього середовища – намагайтеся усунути відволікаючі фактори з оточення, це призведе до кращого залучення та уваги. Наприклад, коли ви тренуєтеся одягатися, виберіть простір для виконання занять, де немає заважаючих елементів, таких як увімкнений телевізор, інші особи, які можуть відвернути увагу дитини, або іграшки, які їй можуть знадобитися в цей момент;
- Встаньте обличчям до малюка і сядьте на його рівні;
- Подайте заняття у цікавій для дитини формі, зберігайте позитивний настрій і використовуйте похвалу, заохочення та нагороди;
- Виберіть тип підказки, який ви будете використовувати для навчання вибраній навичці, і поступово зменшуйте її;
- Будь послідовним! Щоразу виконуйте кожен крок рутини. Яких би навичок ви не вибрали для навчання, пам'ятайте, що для навчання дитині потрібен час. Коли дитина самостійно продемонструє цю навичку, поставте нову мету для цієї рутини.

7. РОЗВИТОК ОСОБИСТОЇ АВТОНОМІЇ

Навички особистої самостійності, такі як одягання, їжа чи миття, часто здаються найлегшими для освоєння, але іноді їм не надається достатнього значення. Часто це трапляється через те, що батькам не вистачає часу через дуже напружений графік. Але чим більше ми відкладаємо навчання цим навичкам, тим більше робимо дитину залежною від дорослого і ускладнюємо процес інтеграції. Ось чому важливо починати процес навчання навичкам автономії з якомога молодшого віку дитини.

Специфічні навички для кожного віку:

Вік: 0-1,5 років

Харчування:

- Їсть неохайно (пережовуючи)
- Сама тримає свою пляшку
- Захоплюється, коли п'є з чашки, яку тримає дорослий
- Їсть дитячі пюре, не давившись
- Зубами чистить нижню губу
- Жує круговими/з боку в бік рухами
- Приймає допомогу дорослого, щоб піднести ложку до рота
- Веде ложку до рота і їсть
- Забирає їжу з тарілки ложкою
- Добре пережовує
- Перестала використовувати сосок або грудей

Одягання:

- Співпрацює, коли її одягають/роздягають
- Частково стягує сорочку з голови
- Знімає капелюха
- Знімає свій широкий одяг

Миття:

- Розслабляється під час ванни
- Любить гратися у воді
- Миє та висушує руки за підтримки дорослих

- Дозволяє чистити зуби
- Дозволяє витирати ніс

Використання туалету:

- Реагує на словесні стимули під час звичайної зміни підгузників
- Дає зрозуміти, чи підгузник мокрий чи повний, вказуючи на нього або потягнувши за нього, коли до нього торкається дорослий
- Співпрацює при зміні підгузків

Вік 1,5 - 3 роки

Харчування:

- Перейшла з протертої їжі на тверду
- Починає розпізнавати і їсти найрізноманітнішу їжу
- Живиться сама без сторонньої допомоги (майже без сторонньої допомоги)
- Їсть і п'є за допомогою ложечки і чашки як основних інструментів
- Їсть всю їжу самостійно ложкою
- Розрізняє речовини/їжу, які може їсти, і ті, які не може їсти
- Починає користуватися вилкою
- П'є з маленької склянки, яку тримає в одній руці
- П'є за допомогою соломинки
- Кусає з різноманітних продуктів харчування
- Приймає різноманітні смаки
- Може робити вибір між різними варіантами їжі
- Пробує нову їжу, коли її пропонують

Одягання:

- Знімає штани
- Роззувається
- Розв'язує шнурки чи капелюх, коли хоче роздягтися
- Розстібає блискавку на одязі, яке легко використовувати
- Одягає феску/шапку
- Знімає піджак
- Одягає штани

- Одягає блузку
- Взувається (без зав'язування шнурків)
- Розстібає застібки (наприклад, великі гудзики, скоби, шнурки)
- Роздягається сама (сорочку, штани, туфлі)

Миття:

- Миє та висушує руки у відповідний час (перед їжею, після туалету тощо) під легким наглядом
- Використовує серветки, щоб витерти їй ніс за підтримки дорослих
- Втирає руки

Використання туалету:

- Залишається сухою протягом 2-3 годин дня
- Вказує, коли їй потрібно змінити підгузник або штани
- Погоджується, коли її ставлять на унітаз
- Мочиться, коли її кладуть на унітаз
- Випорожняється, коли її ставлять на унітаз
- Зазвичай вказує на необхідність сходити в туалет (рідко буває нещасних випадків)

Вік: 3-4 роки

Харчування:

- Сама бере воду з крана
- Переливає рідину з однієї ємності в іншу
- Сидить за столом під час їжі – ніяких інших занять (телевізор, телефон тощо) чи іграшок
- Ріже кінчиком вилки
- Ковтає всю їжу в роті, перш ніж взяти новий шматок
- Бере участь у приготуванні корисних закусок

Миття:

- Використовує серветки, щоб витерти ніс, а після використання викидає їх у смітник
- Визначає засоби догляду за тілом (мило, шампунь, зубну пасту, зубну щітку тощо)
- Починає чистити зуби за підтримки дорослого

- Витирає тіло рушником
- Миє обличчя без сторонньої допомоги

Використання туалету:

- Вказує на необхідність сходити в туалет і більше не має нещасних випадків
- Користується туалетом самостійно, за винятком прибирання після дефекації

Вік: 4-5 років

Харчування:

- Сама готує каші на молоці
- Ножем намазує хліб маслом
- Тримає вилку пальцями
- Самостійно п'є воду з фонтанчика

Одягання:

- Одягається сама без сторонньої допомоги (штани, блузку, взуття, крім застібок)

Миття:

- Миє зуби без сторонньої допомоги
- Підносить руку до рота, коли кашляє
- Розпізнає і каже, коли відчуває якісь симптоми хвороби
- Розчісується
- Витирає ніс, коли їй потрібно
- Самостійно миє своє тіло

Використання туалету:

- Сидить сама на унітазі
- Викидає туалетний папір і змиває унітаз
- Миє свої руки після користування туалетом
- Витирається сама

Вік: 5-6 років

Харчування:

- Сама готує собі бутерброд
- Допомагає накрити стіл
- Збирає стіл після закінчення прийому їжі

Одягання:

- Застібає одяг
- Застібає блискавку
- Вибирає одяг, щоб одягнутися
- Упорядковує свій одяг після одягання, якщо не упорядкований
- Зав'язує шнурки
- Роздягнувшись, упорядковує свій одяг
- Розчісується

Як ми навчаємо навичкам особистої самостійності?

Щоб навчити складних навичок, таких як одягання, миття та самостійний прийом їжі, часто корисно розбити ці навички на невеликі та легші для навчання та вивчення кроки, тобто виконати аналіз завдання. Спонування та посилення кожної поведінки в аналізі завдання є процедурою навчання, яка називається **зв'язуванням**.

Існує 3 види зв'язування:

- **Зв'язування вперед**
- **Зв'язування назад**
- **Повне представлення завдання**

Зв'язування вперед відбувається, коли перший крок у поведінковій ланцюжковій послідовності навчається спочатку, тоді як батько підказує або завершує виконання інших кроків. Щоб навчити першому кроку, подайте першу інструкцію та дайте дитині можливість відповісти. Напр. Відведіть дитину до раковини і скажіть їй «помий руки», потім дочекайтеся, поки вона увімкне воду (перший крок у поведінковому ланцюжку). Якщо вона зробить це самостійно, ви запропонуєте їй виконати решту етапів миття рук, а коли закінчить, дайте їй підкріплювач. Якщо не здійснить перший крок самостійно, ви можете надати підказку

(наприклад, Фізична інструкція для відкриття крана). Через декілька днів або сеансів повторення цього, дитина почне виконувати перший крок самостійно, а потім ви зосередитеся на навчанні другого кроку і так далі, поки вона не помиє руки без сторонньої допомоги.

Замість того, щоб починати з навчання першому кроку в ланцюжку поведінки, деякі поведінкові аналітики вважають за краще спочатку навчати останнього кроку, щоб незалежна реакція природного завершення завдання негайно супроводжувалася підкріпленням. Коли ми говоримо про зв'язування назад, батьки підказують усі кроки в поведінковому ланцюжку, крім останнього кроку, якому навчають дитину. Наприклад, для миття рук ви повинні запропонувати дитині пройти всі кроки до останнього (сушіння рук), а потім скасувати підказку, дочекавшись, поки дитина висушить руки самостійно. Якщо вона це зробить, ви дасте їй позитивне підкріплення. В іншому випадку ви спонукаєте його зробити це, а потім дасте йому підкріплення. Через декілька сеансів або днів дитина почне самостійно сушити руки. Потім ви дасте їй можливість самостійно продемонструвати виконання передостаннього кроку (вимкнення води), самостійно і так далі протягом решти поведінкового ланцюжка.

Загальний зв'язування завдання передбачає представлення всього завдання та прохання дитини виконати всі кроки, поки не буде вивчено весь ланцюжок поведінки. Наприклад, подайте інструкцію «помий руки» і спостерігайте за тим, що дитина робить. Ви дозволите їй виконувати ланцюжок поведінки самостійно, поки вона не припустить помилки або не перестане реагувати, після чого ви надасте підказку для правильного завершення поточного кроку, а потім відкликаєте підказку та спостерігайте за тим, що вона робитиме далі. Іншими словами, ви будете використовувати найменшу підказку, необхідну, щоб допомогти дитині пройти всі етапи завдання. Підкріплення слід надати після завершення останнього етапу ланцюга (сушіння рук).

Рекомендовані види підказок:

- Жест
- Візуальний – візуальний розклад із кроками діяльності
- Фізичний: частковий або цілий

Фактори, що впливають на ланцюгове навчання

- Складність аналізу завдання: чим повніший і точніший аналіз завдання, тим більше й ефективніше особа просуватиметься у послідовності. Якщо елементи, які будують

ланцюг, неправильно включені в послідовність або якщо відповідні SD не визначені для кожної відповіді, вивчення ланцюга буде складнішим.

- Довжина або складність ланцюга: Чим довші та складніші ланцюги, тим більше часу потрібно особі, щоб навчитися цільовій поведінці.
- Графік підкріплення: коли підкріплювач дається після того, як у ланцюгу виникає певна поведінка, він впливає на кожну відповідь у ланцюгу, але не в однаковій мірі. Відповіді наприкінці ланцюга посилюються швидше, ніж на початку ланцюга, тому що вони посилюються частіше.
- Різноманітність стимулів: у природному середовищі ми зустрічаємо різноманітні стимули. (наприклад: Тверде або рідке мило), тому під час навчання дуже важливо представляти учням ситуації, що включають різноманітні стимули, щоб переконатися, що вони можуть досягти цільової поведінки в якомога більшій кількості контекстів.
- Коливання відповіді: коливання стимулів автоматично призведе до коливання відповідей. Тому може знадобитися повторне навчання ланцюгових відповідей.

Навчання прийому їжі

За даними фахівців «Центру аутизму та споріднених розладів у Каліфорнії», 80% дітей, які страждають порушеннями розвитку, мають харчові розлади. Тому важливо, щоб коли ми ставили за мету навчити дитину їсти самостійно, ми зробили це за допомогою продуктів, які вона споживає в даний момент. Харчова десенсибілізація — це інший процес, і обидва найкраще розглядати в різний час.

Харчування, як поведінка, складається з інших простих дій: дитина тримає ложку, наповнює ложку, підносить ложку до рота, жує їжу, ковтає їжу. У дітей з аутизмом можуть виникати проблеми, починаючи з того, що вони не вміють тримати ложку в руці і довго відмовляються від їжі.

Правила навчання прийому їжі:

- Прийом їжі повинен відбуватися за столом, а не на підлозі або стоячи, поки батько бігає за дитиною по будинку.
- Дитині буде зручно сидіти в кріслі відповідно до віку, їй дадуть ложку. Ви можете стати позаду неї або збоку, щоб допомогти їй руці тримати ложку. Якщо спочатку ви будете допомагати їй протягом усього прийому їжі, у міру того, як дитина стане самостійною і зможе тримати ложку, щоб брати їжу з тарілки, допомога поступово зменшиться.

- Встановіть графік прийому їжі та будьте послідовними. Важливо не давати дитині перекушувати між прийомами їжі.
- Використовуйте рішучий тон, але без криків і без зайвих пояснень. Нехай вас не засмучують істерики, які ваша дитина може влаштувати за столом. Може з'явитися плач, спроби гетероагресії (кине ложку, вдарить кулаками) або аутоагресії. Спробуйте ігнорувати всі ці способи поведінки та продовжуйте допомагати самостійно харчуватися. Важливо не злитися і не підвищувати голос на дитину. Коли дитина починає співпрацювати, хваліть її: «Браво!», «Ти молодець!». Якщо дитина категорично відмовляється від їжі, можна зробити перерву і повторити спробу через 30 хв/1 год.
- Не користуйтеся телевізором, планшетом або іграшками під час їжі. Вона отримає їх усі після того, як закінчить їсти.
- Не падайте духом. Спочатку це може бути важко, але крок за кроком дитина буде співпрацювати і самостійно їсти різні продукти.

Привчання до туалету - це процес, за допомогою якого дитину навчають самостійно користуватися горщиком або туалетом. Важливо знати, що цей процес відрізняється залежно від дитини, середовища, наявності дорослих, а також інших факторів, пов'язаних із динамікою сім'ї, організацією тощо.

Коли починати? У галузевій літературі є декілька критеріїв, які сигналізують про те, що малюк **«готовий»** почати такий процес. Серед них:

- ступінь усвідомленості дитини (вона усвідомлює, що мокра, і різними способами просить, щоб її переодягли);
- її контроль (може пройти годину і більше без нещасних випадків);
- інтерес, який виявляють до рутини дорослих.

Хоча важливо звертатися до цих критеріїв, все набагато складніше, коли йдеться про дитину з РАС, оскільки багато «ознак» з'являються із запізненням. Якщо ваша дитина включена в програму АВА-терапії, проконсультуйтеся з командою, щоб визначити, чи підходить час почати привчати до туалету.

Ось деякі навички, які впливають на процес відмови від памперсів:

- комунікативні навички дитини;
- труднощі сенсорної інтеграції (деякі діти уникають контакту з певними поверхнями залежно від текстури або температури; відчуття мокрого або повного памперса може бути приємним для деяких дітей);

- перевага певним рутинам і небажання змін;
- рухові труднощі;
- труднощі імітації.

Як і з усіма поведінковими втручаннями, важливо враховувати **труднощі** та **переваги** привчання до туалету. Це необхідно для того, щоб мати можливість поставити чіткі цілі, але, перш за все, щоб зрозуміти необхідність процесу та роль кожної особи в оточенні дитини.

Переваги привчання до туалету:

- самостійність дитини;
- соціальне схвалення;
- зниження витрат;
- сприяння інтеграції в дитячому садку.

Труднощі:

- потрібен час;
- передбачає залучення всіх дорослих з оточення дитини;
- спочатку потрібна більш фіксована рутина;
- трапляються інциденти (коли дитині не вдається користуватися горщиком).

Рекомендації:

- Приймаючи рішення почати, не здавайтеся! Потрібна **наполегливість** як від батьків, так і від інших дорослих;
- Підгузник зникає з першого дня навчання. Його потрібно зняти **повністю** (можна використовувати вбираючі килимки, коли ви з малюком в машині);
- Виберіть **зручний час** для початку: вихідні, свята; уникати тривалих поїздок під час навчання або ночівель;
- Не починайте привчати до туалету, якщо малюк має транзитні проблеми або інші захворювання, які можуть ускладнити процес;
- Завжди починайте з **найпростішого варіанту**: не намагайтеся спочатку реалізувати дуже складні протоколи; часто маленькі діти дивують нас. Почніть привчання розслаблено, покажіть дитині горщик, пограйте з нею, посадивши на горщик м'які іграшки, покажіть, що мама й тато теж ходять у туалет тощо;
- **Запишіть** час, коли ваша дитина випорожнюється – це допоможе запобігти інцидентам і підвищить рівень успіху;

- Встановіть **оптимальний інтервал** біля горщика чи туалету: не тримайте дитину занадто довго (для дітей, які ходять на горщик, але встають занадто рано й продовжують пісяти, спробуйте порахувати до 10 з моменту, коли вони починають пісяти);
- Створіть **рутину**, щоб максимально запобігти інцидентам: садіть дитину на горщик вранці або незабаром після споживання великої кількості рідини;
- Асоціюйте горщик або ванну з приємними речами. Можна використовувати іграшки або книги. Однак уникайте речей, які дуже захоплюють дитину - як і у випадку з навчанням прийому їжі, малюк повинен усвідомити процес, тому рекомендується уникати телефонів, планшетів або телевізора;
- У вільний час показуйте дитині **відеоролики**. Дослідження показали, що відеомодельовання є ефективним для дітей, які демонструють опозиційну поведінку під час привчання до туалету (Keen et.al, 2007);
- Виберіть **приз**, який дитина отримає, якщо скористається горщиком (або якщо погодиться сісти на горщик, залежно від обраної цілі). Дитина повинна бути мотивована тим, що вона отримає; не давайте їй доступ до діяльності або предмета в інших ситуаціях;
- **Не наполягайте надто з поясненнями** – дитина буде асоціювати свою поведінку з отриманою винагородою, не потрібно багато разів говорити їй, що вона повинна використовувати горщик, щоб отримати те, що бажає;
- У разі інцидентів швидко **направляйте** дитину в туалет. Якщо вона також пісяє в горщик, винагородіть її;
- **Не привертайте увагу до інцидентів** – хоча це неприємно, не змушуйте дитину сидіти мокрою або відмивати її брудний одяг (це аверсивні прийоми);
- Якщо малюк не вміє самостійно одягатися чи мити руки, не навчайте цих навичок одночасно з привчанням до туалету – запропонуйте їй допомогу та **вивчайте відповідні дії окремо**;
- Використовуйте **візуальний розклад**, щоб допомогти дитині бути якомога самостійною – знайдіть ресурси в Інтернеті або сфотографуйте дитину під час виконання певних дій (спочатку йде в туалет, потім роздягається тощо);
- Візьміть до уваги **сенсорні дисфункції дитини**, якщо це можливо, і адаптуйте середовище відповідно до її потреб (покладіть щось на горщик, щоб вона не замерзла, щось під ноги тощо).

8. ВТРУЧАННЯ ТА ВИБІР РОБОЧИХ ЦІЛІВ – ПРОГРАМИ В АВА

Виконання плану втручання

План втручання повинен включати програми з кожної сфери розвитку окремо. Важливо, щоб команда завжди був на крок попереду дитини. Терапевти можуть постійно тестувати впровадження програм вище поточного рівня дитини.

Першим кроком у виборі програм є оцінка здібностей і недоліків дитини. Керівні принципи навчальної програми можна використовувати як основу для початкового оцінювання. Оцінюючи здібності вашої дитини, враховуйте наступне:

- Чи демонструє дитина цю здатність за словесною командою? Є діти, які можуть щось робити спонтанно, але не на вимогу дорослих.
- Чи навичка присутня без вашої допомоги? Оцінюючи конкретну здатність, необхідно визначити рівень, на якому дитина перебуває без сторонньої допомоги.
- Чи ця навичка стабільна з часом? Важливо встановити, що певну навичку можна продемонструвати в різних випадках.
- Чи присутні всі компоненти навичок?
- Чи демонструється навичка в присутності різних людей, у різних контекстах, з різними стимулами?

Вибір програми

- Чи має дитина базові навички, необхідні для цієї програми? Вибираючи програму, спочатку запитайте себе, які навички потрібні вашій дитині, щоб відповідати. Наприклад, ви можете захотіти, щоб вона формулювала свої запити в реченнях, але вона може не вміти повторювати слова.
- Чи відповідає програма віку/розвитку дитини? Хоча дітей з аутизмом не можна моделювати за нормальним розвитком набуття навичок, програми все одно повинні відображати послідовність розвитку, яка очікується від типової дитини.
- Чи допомагає ця навичка зменшити поведінкові проблеми? Вибирайте програми навчання, які, ймовірно, позитивно вплинуть на поведінку дитини. Наприклад, навчання таким комунікативним реакціям, як вказування пальцем і жести «так» і «ні», може допомогти зменшити поведінкові проблеми, які виконують комунікативну функцію.
- Чи призведе ця навичка до вивчення інших навичок? Вибираючи навички для навчання, визначте ті, які будують одна одну.

- Чи можна узагальнити цю навичку? Виберіть ті програми та орієнтуйтеся на відповіді, які дитина матиме можливість практикувати поза уроками.
- Чи важлива ця навичка для вас і вашої родини?
- Чи може дитина використовувати цю навичку протягом дня? Навчіть її тих навичок, які є функціональними.

8.1. Базові навички для ПОЧАТКОВОГО РІВНЯ

Навички участі на уроках

- Сидить один у кріслі
- Встановлює зоровий контакт коли її кличуть
- Відповідає на прості інструкції

Навички імітації

- Імітує грубі рухи (грубо-рухові)
- Імітує дії з предметами
- Імітує дрібні рухи (дрібна моторика)
- Імітує усні рухи

Сприйнятливі мовні навички

- Виконуйте прості команди
- Визначає частини тіла, предмети, малюнки, знайомих людей, предмети за їх призначенням, володінням, дієслова на малюнках
- Виконує команди, які містять дієслова
- Показує (пальцем) малюнки в книзі

Виразні мовні навички

- У відповідь на запитання «Чого ви хочете?» вказує на потрібні предмети.
- Спонтанно вказує на потрібні предмети
- Імітує звуки і слова
- Називає: предмети, дієслова, предмети за функціями, властивостями
- Усно просить предмети, які їй потрібні
- Говорить або показує жестами «так» і «ні» для бажаних і відхиленних предметів
- Називає знайомих людей
- Робить вибір

- Відповідає, коли його вітають, відповідає на соціальні запитання
- Виявляє схожості та об'єднання
- Виконує прості завдання самостійно
- Розпізнає кольори, форми, букви, цифри
- Лічить напам'ять до 10
- Лічить предмети

Автономія

- П'є з чашки
- Під час їжі користується вилкою та ложкою
- Знімає взуття, шкарпетки
- Знімає штани, майку
- Використовує серветку
- Вміє користуватися туалетом для сечовипускання

8.2. Базові навички для СЕРЕДНЬОГО РІВНЯ

Навички спілкування

- Підтримує зоровий контакт протягом 5 секунд, коли кличуть її на ім'я
- Встановлює зоровий контакт коли, кличуть її на ім'я під час гри
- Встановлює зоровий контакт, коли кличуть її на ім'я на відстані
- Відповідає «так», коли кличуть її на ім'я.

Навички імітації

- Імітує прості та послідовні грубі рухи з предметом і без нього
- Імітує дії, що супроводжуються звуками
- Імітує кубічні конструкції
- Копіює прості малюнки

Сприйнятливі мовні навички

- Виявляє спільні місця
- Визначає емоції
- Виконує подвійні інструкції (команди).
- Повертає предмети, які не видно
- Визначає атрибути (характеристики)

- Ідентифікує людей у спільноті
- Прикидається (стверджує, що...)
- Визначає категорії
- Ідентифікує займенники
- Доповнює інструкцію прийменниками
- Ідентифікує предмет у полі зору, коли їй його описують
- Розміщує послідовні картки по порядку
- Визначає рід
- Визначає відсутній предмет
- Дайте відповіді на запитання Який? Де? Що? Коли? Хто?, і.т.д., про предмети та зображення
- Відповідає так/ні на запитання про предмети та дії
- Називає предмет на дотик

Виразні мовні навички

- Імітуйте речення з двох-трьох слів
- У відповідь на запитання «Чого ти хочеш?» запитує в реченні потрібні предмети.
- Спонтанно запитує те, що йому потрібне, через речення
- Здалеку кличе своїх батькам
- Називає предмет за призначенням
- Називає функції предметів
- Називає та вказує частини тіла за їх призначенням
- Називає функції частин тіла
- Називає локації
- Називає емоції - що відчувається X?
- Називає категорії
- Використовує прості речення: Це... /Я бачу... / Я маю...
- Проводять обмін інформацією: У мене є... / Я бачу...
- Соціальна інформація
- Каже «не знаю», коли її просять назвати невідомі предмети
- Дає відповіді на такі запитання: "Що це?" і "Де..."
- Називає прийменники
- Називає займенник
- Дає відповіді на запитання, що стосуються загальних знань

- Називає рід
- Описує зображення в реченні
- Описує предмети, що перебувають у полі зору за допомогою означення
- Згадує події з недавнього минулого
- Відповідає на запитання типу "Де?"
- Називає предмети, що належать до кімнати
- Відповідає на запитання типу "Коли?"
- Описує послідовність зображень
- Передає повідомлення
- Грає в рольову гру з ляльками
- Пропонує допомогу

Дошкільні навички

- Зіставляє предмети тієї самої категорії
- Дає необхідну кількість
- Зіставляє числом з кількістю
- Зіставляє великі букви з малими
- Зіставляє однакові слова
- Визначає «більше» і «менше»
- Упорядковує цифри/букви
- Перепишує букви та цифри
- Ідентифікує написане ім'я
- Малює прості малюнки
- Пише своє ім'я
- Ліпить
- Ріже ножицями
- Малює у рамці

8.3. Базові навички для ПРОСУШЕНОГО РІВНЯ

Навички участі на уроках

- Встановлює зоровий контакт під час розмови
- Встановлює зоровий контакт під час групового навчання

Навички імітації

- Імітує складні послідовності
- Імітує гру дітей-однолітків
- Імітує словесну відповідь-однолітків

Сприйнятливі мовні навички

- Виконує складну інструкцію, що складається з трьох команд
- Виконує складні дистанційні команди
- Називає особу, місце чи предмет, коли вони описані
- Називає предмет, з якого бачить лише частину
- Визначає однакові предмети
- Визначає предмети, які відрізняються
- Визначає те, що не належить до групи, на основі характеристики чи категорії
- Визначає множину проти однини
- Дає відповіді на запитання про коротке оповідання
- Дає відповіді на запитання по темі
- Виконує команди «Запитай...» проти «Скажи...»
- Знаходить приховані предмети, коли дає підказки про місцезнаходження
- Розрізняє ситуації, в яких повинна поставити запитання, від тих, в яких повинна відповісти (надати інформацію у відповідь)

Виразні мовні навички

- На незнайомі запитання відповідає «не знаю».
- Називає категорію, до якої належить певний предмет
- Називає предмети в категорії
- Переказує оповідання
- Описує предмети, яких немає в полі зору, використовуючи атрибути (характеристики)
- Пригадує минулі події
- Описує теми
- Розповідає власні історії
- Висловлює свою розгубленість і просить роз'яснити
- Називає присвійні займенники
- Використовує правильний час дієслів
- Ставить запитання та переказує отриману інформацію

- Слухає розмову та відповідає на запитання, пов'язані з цією розмовою
- Стверджує свої знання
- Дає відповіді на поглиблені загальні знання
- Описує, як щось зробити
- Описує подібність і відмінність між предметами
- Дає відповіді на запитання типу "Який...?"
- Ставить запитання, коли отримала нечітку інформацію

Абстрактна мова

- Дає відповіді на запитання типу "Чому...?"
- Дає відповіді на запитання типу "Якщо...?"
- Логічно доповняє речення
- Описує нерівності на зображенні
- Відповідає «так/ні» (фактична інформація)
- Передбачає кінець, результат
- Дивиться з іншої точки зору
- Надає пояснення
- Виключає елемент на основі категорії/характеристики
- Визначає головну тему розповіді чи розмови
- Передає повідомлення
- Перетворює повідомлення

Шкільні навички

- Визначає людей, місця та предмети
- Заповнює шаблон
- Добирає написані слова до предметів, а предмети – до написаних слів
- Читає загальнонавчальні слова
- Називає букви (так, як вони вимовляються)
- Називає слово, починаючи з першого звуку
- Називає початкові, середні та кінцеві приголосні
- Читає прості слова по буквах
- Пояснює значення слів
- Визначає прості синоніми
- Визначає часові відносини

- Визначає порядкові числівники
- Визначає слова, що римуються
- Пише прості слова по пам'яті
- Складає одноцифрові числа

Соціальні навички

- Імітує дії дитини-однолітка
- Виконує вказівки дитини-однолітка
- Дає відповіді на запитання (тієї самої) дитини-однолітка
- Відповідає на слова, якими одноліток починає гру
- Бере участь в іграх з однолітками, іграх, які відбуваються за столом
- Ініціює (усно пропонує) гру з однолітками
- Обмінюється інформацією з однолітками
- Спілкується з однолітками під час гри
- Просить допомоги у однолітків
- Надає допомогу одноліткам

Підготовка до школи

- Чекає своєї черги
- Доказує нові відповіді шляхом спостереження
- Виконує доручення, дані в групі
- Обмінюється соціальною інформацією в групі
- Співає в групі тексти дитячих пісень
- Відповідає, коли її кличуть
- Піднімає руку, щоб відповісти на запитання
- Слухає оповідання та дає відповіді на поставлені запитання
- Показує та розказує

Повний план втручання повинен містити цілі в наступних сферах:

- Символічна, соціальна, самостійна гра
- Візуальна ефективність
- Розробка запитів MAND
- Розвиток імітації
- Практичні навички

- Автономія (харчування, туалет)
- Відвідування парку та користування транспортними засобами
- Розуміння мови (сприйнятлива мова)
- Розвиток навичок взаємодії
- Моделювання неадекватної поведінки

Сфери соціальної інтеграції:

- Граматична структура
- Академічна (підготовка до школи)
- Міркування
- Теорія розуму
- Концепція про себе
- Навички міжособистісного спілкування та соціальні правила
- Поведінковий менеджмент **ВІЗУАЛЬНИЙ РОЗКЛАД**
- Структурована робота
- Розробка запитів
- Розмовні навички

10. ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

ОЦІНКА ВПОДОБАНЬ

Прізвище дитини:

Заповнив:

Дата:

Перед початком терапевтичного процесу важливо визначити якомога більше переваг і винагород для дитини. Багато дітей мають певні вподобання, якими вони користуються певним чином, тому добре надати якомога більше деталей.

Заповніть уподобання дитини нижче. За необхідності надайте конкретні деталі (наприклад, тип продукту, смаки, кольори, бренд). Поставте X, якщо предмет не подобається дитині.

Головоломки:	Ігри:
Музичні інструменти:	Пластилін:
Статуетки:	Інше:

Сенсорні вподобання: (включіть як те що подобається їй, а також те, що не подобається)

Слухові (звуки):
Візуальні (світло, кольори):
Чутні (контакт, текстури):

Кінстетичні (рухові):
Нюхові (запахи):
Смакові (смаки):

Уподобання щодо розваг:

Фільми:	Телебачення:	Мультфільми:
Музика :	Відео ігри:	Настільні ігри/інше:
Наведіть приклад ваших улюблених відео/телешоу/виконавців:		

Які заняття на комп'ютері/планшеті подобаються дитині:

Ігри на CD/програми для планшетів:
Веб-сайти:

Обведіть кружечком, якщо це вподобання, поставте X, якщо йому це не подобається:

Предмети:

Повітряні кулі	Іграшки з підсвічуванням	М'які іграшки
Кубики	Кулі	Текстуровані кулі
Крейда	Машинки зі звуками	Транспортні засоби
Фігурки/ляльки	Дзига	Машинки на дистанційному керуванні
Окуляри	Желатин	Тварини
Ювелірні вироби	Потяги	Наклейки

Види спорту:

Гімнастика	Катання на ковзанах	Верхова їзда
Баскетбол	Катання на лижах	Верхова їзда
Катання на велосипеді	Плавання	Інше:
Катання на самокаті	Теніс	
Боулінг	Волейбол	
Риболовля	Біг	

Книги:

Поп-ап	З наклейками
Зі звуками	Журнали
З пазлами	Для малювання
З малюнками	З історіями
Сенсорні	Інше:

Діяльність:

Малювання	Моделювання
Вирізання	Гра з водою
Танцювання	Прогулянка в парку

Рисування	Стрибки на батуті
Обклеювання	Читання
Відвідування магазину	Писання
Відвідування ресторану	Розрахунки
Відвідування спектаклів	Співання
Гра з піском	

Які харчові уподобання дитини?

Цукерки:	Фрукти:
Тістечка:	Печиво:
Чіпси	Шоколад:
Морозиво :	Інше:

Які улюблені напої дитини?

Сік:	Молоко:
Вода:	Інше:

	Вони по черзі засовують/вибирають пальці у вуха та з них	- Ми слухаємо музику в навушниках
	Говорити/співати безперервно	- Функціональне співання
	Істеричний сміх	- Пісня «Арлекіно» - Жарти
	Шурхіт паперу	Конфети Креп-папір
Нюховий	Нюхати предмети/поверхні	Нюхати запах духів/есенцій Розпилювач (вода з есенціями) Нюхати запах пластиліну Ароматичні іграшки - іграшки-антистрес, які пахнуть
	Нюхати волосся	
	Нюхати людей	
Смаковий	Ставити різні предмети в рот	Надування шарів Співати на свистку/мюзиклі/трубі Льодяники
	Облизування предметів/поверхонь	- Ми їмо (лижемо) морозиво/льодяники
	Кусання нігтів	Продування соломинкою в мильній воді Смоктати льодяники Смоктати цукерки Тик-так
	Сунути палець у рот	
	Кусати	Жувати м'які предмети для зубів Харчові винагороди з твердою текстурою

ДОДАТОК 2

Коробка сюрпризів (різні нагороди)	Бінокль/ підзорна труба	Іграшковий фотоапарат з кнопками	Іграшкові поні	Дзига	Дзеркало (з 2 частин - збільшувальної та нормальної)
Ваги з іграшковими тарілками	Різні програми на телефон	Велике кольорове пір'я (виріз)	Велике кольорове пір'я (дути)	Тарілка фризбі	3D пазл
Геометричні форми магнітні	Смішні відеоролики (з тваринами, немовлятами тощо)	Фесрверки (палички, що використовуються на Різдво)	Фломастери з блиском	Склеювання кольорового папіря	Склеювання креп-папіря
Склеювання насіння	Склеювання сухого листа	Склеювання кольорових паличок	Машина для виготовлення повітряних куль	Розфарбовані палички від морозива і створення з них різних форм	Лялькова коляска
Поїзд зі шляхом (ідеально з акумуляторами)	Лук і стріли	Килимок з буквами	Гра з повітряними кулями	Стрілялка м'ячем	Маленькі вентилятори
Тактильні винагороди					
Розбивання мильних бульбошек	Тикотіння	Крем для гоління	М'яч для фітнесу	Малювання на обличчі	Ручні ляльки
Слайм	Кубики леґо	Пластилін - горошок, притиснуті пальцем	Пластилін - пластилінові іграшки з зубочистками	Пластилін - змійки	Кінетичний пісок
Молоток з цвяхами	Стілець поворотний	Кнопки	Бій подушками	Почекай, я тебе спіймаю	Плюші
Бальярд	Малювання пальцем	Ігри з перешкодами	Робимо перекиди	Котимося від однієї стіни до іншої	Намистини на нитці
Миска з квасолею/рисом тощо	М'ячики з водою, які надуваються	Тунель	Гачки/пінцет	Магніти	Кульки з крепованого паперу
Кімнатний трамплін	М'яч для стрибків з рукою	Ляльковий будиночок	Боксерський мішок і рукавички	кубик Рубика	Йо-йо
М'ячі/рукавички, наповнені різним (блискітками, шариками, піском тощо)	Лабіринт з дерев'яних намистин	Малювання пальцем у кукурудзі/рисі/і т.д	Вежа зроблена з одноразових стаканчиків і потім розібрана	Гамак	Різні персонажі в мініатюрі

Велике кольорове пір'я (Тикотіння)	Надування шарів	Масаж спини	Маленькі ляльки, які одягаються на пальчики	М'ячі антистрес/Моделіно	Молоток з цвяхами
------------------------------------	-----------------	-------------	---	--------------------------	-------------------

Групові активні ігри*

назва гри	Правила гри
Музичні статуетки	
Музичні стільці	
Імітувати капітана	Одна дитина обирається капітаном і ставиться попереду інших дітей. Капітан робить різні рухи, які діти повинні імітувати. Той, хто не вмів правильно імітувати рухи Капітана, вибуває з гри. Останній, хто залишився в грі, стає капітаном
Крижаний монстр	Крижаний монстр (дитина) стає обличчям до стіни, кричить «На старт!», а інші гравці починають бігати/танцювати/ходити за ним. Потім Монстр повертається і кричить: «замри!», а діти повинні залишатися нерухомими, як крижані статуї.
Гаряче-холодне	
Салки	
Котра година, Вовче?	
Качки і мисливці	
Каченята на озері, Каченята на березі	Розмежуйте озеро і берег (наприклад, озеро може бути килимом, а берег — підлогою) і вигукніть: «Каченята в озеро/на берег!», а діти повинні стрибати то в озеро, то на берег. Той, хто веде гру, намагатиметься, щоб діти помилялися, щоб було якомога смішніше
Рука на кружечку	
Я роблю те, що чую, а не те, що бачу	
Вгадайте, кого не вистачає	Діти сідають півколом, а терапевт повертається спиною або одягає одному з дітей сонник. Потім він виводить дитину з кімнати, а дитина попереду повинна вгадати, кого не вистачає.
Класики	
Ведмідь спить і бачить сни	
Хованки	
Ліниві цуценята	Одну дитину обирають дресирувальником, а інші діти (цуценята) лежать на підлозі і вдають, що сплять. Дресирувальник повинен ходити серед них і намагатися змусити їх сміятися або рухатися, видаючи всілякі смішні звуки, гримасувати на цуценят і змушувати їх рухатися, але не торкаючись до них. Якщо цуценя рухається, воно вибуває з гри. Останнє цуценя, що залишилося, вибирається переможцем.
Ножиці, папір, камінь	
Добре відкрийте вухо	

Прокинься, ведмежатко	Діти ставлять навколо стільця, на якому сидить дитина
	З закритими очима, яка вдається, що спить. За сигналом терапевта дитина підходить до ведмедика, торкає його за плече і каже: Прокинься, ведмежатко! Ведмедик встав, пройшовся між дітьми та й запитав: «Хто мене розбудив?» А діти відповідають: «Відгадай, відгадай!». Якщо дитина вгадає, то міняється ролями, якщо ні, то залишається на своєму місці.
Зображати мімікою	
Піжмурки	
Бездротовий телефон	
Селянин у полі	Діти будуть персонажами (селянин, дружина, дитина, няня, кошеня тощо). Коли починається пісня, селянин встає і ходить по колу, потім бере жінку, дитину тощо.
Гігантська редька	Те саме «Селянин у полі»
Масажний поїзд	Діти сідають на килим у коло спиною до спини, а терапевт координує рухи та показує дітям, що саме потрібно робити.
Пляшка з отрутою	
Країно, країно, нам потрібно солдатів!	
Букети	Вибираються риси, які є спільними для деяких дітей, і терапевт каже: «Нехай усі діти, у кого червона сорочка/жовте волосся/блакитні очі/X років» зроблять букет. І діти повинні дуже швидко групуватися.
Грайливий м'яч	Діти передають м'яч від одного до іншого після того, як промовили твердження/відповіли на запитання/називши ім'я дитини, якій вони збираються віддати м'яч тощо.
1,2,3, до стіни, чекай!	
*Для дуже простих ігор я не писав правил гри, але якщо потрібно, дайте мені знати, і я повернуся з доповненнями.	

Соціальні ігри	
Не дай м'ячу впасти!	Доміно
Не хвилюйся, брате	Гра з рибками та вудочками
Млин	Бубу (сова з буквами та дзвіночками)
Майму знає	Логіко
Список покупок	Monopoly
Плямисті дракони	Memory 3D
Піцу в смітник	Автобусна зупинка
Шеф-кухар	Заскочити в магазини
Гра особистості	Гра "Who's this?"
Гра з гномами	Лотерея
Гра "Whoam I?"	Зачарована сумка
Гра "Ghues who"	Чарівний олівець
Твістер	Гра «Де ти?»
Мемо	Карлик
«Хто знає, той виграє!»	

Контакт: 0756 678 219

contact@autismvoice.ro

Асоціація «Autism Voice»

вул. Агрикулторь, буд. 116А, сектор 2, Бухарест

